

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

1939. október

VIII. évf. 10. szám

REMÉNYI JÓZSEF: Sanfranciſcoj levél	449
CZIRÁKY IMRE: Protekció (elbeszélés)	457
BERÉNYI JÁNOS: Ha köztünk járnál (vers)	464
KÁZMÉR ERNŐ: A lélekelemzés egyéni, társadalmi és irodalmi hatóerejéről	465
DUDÁS KÁLMÁN: Magános gula, Rézkarc (versek)	483
BÖRCSÖK ERZSÉBET: Emberek a Karas mellől (elbeszélés)	473
HAVAS KÁROLY: Öreg ház a csirkepiacon (regény-folytatás)	477
DUDÁS KÁLMÁN: Magános gula, Rézkarc (vers)	483
SZIRMAI ENDRE versfordítása: A Békeangyal (Illyt Vojiszláv)	484
HORT DEZSŐ: Az »Európai«	485
IRODALMI SZEMLE:	
KISBÉRY JÁNOS: Vargáné Börcsök Erzsébet: Eszter	490
KÁZMÉR ERNŐ: Asztalos István; Elmondja János; Martin Gumpert; Dunant; VI. Veléndr-fankovlty; Pogled s Kalemegdana	491

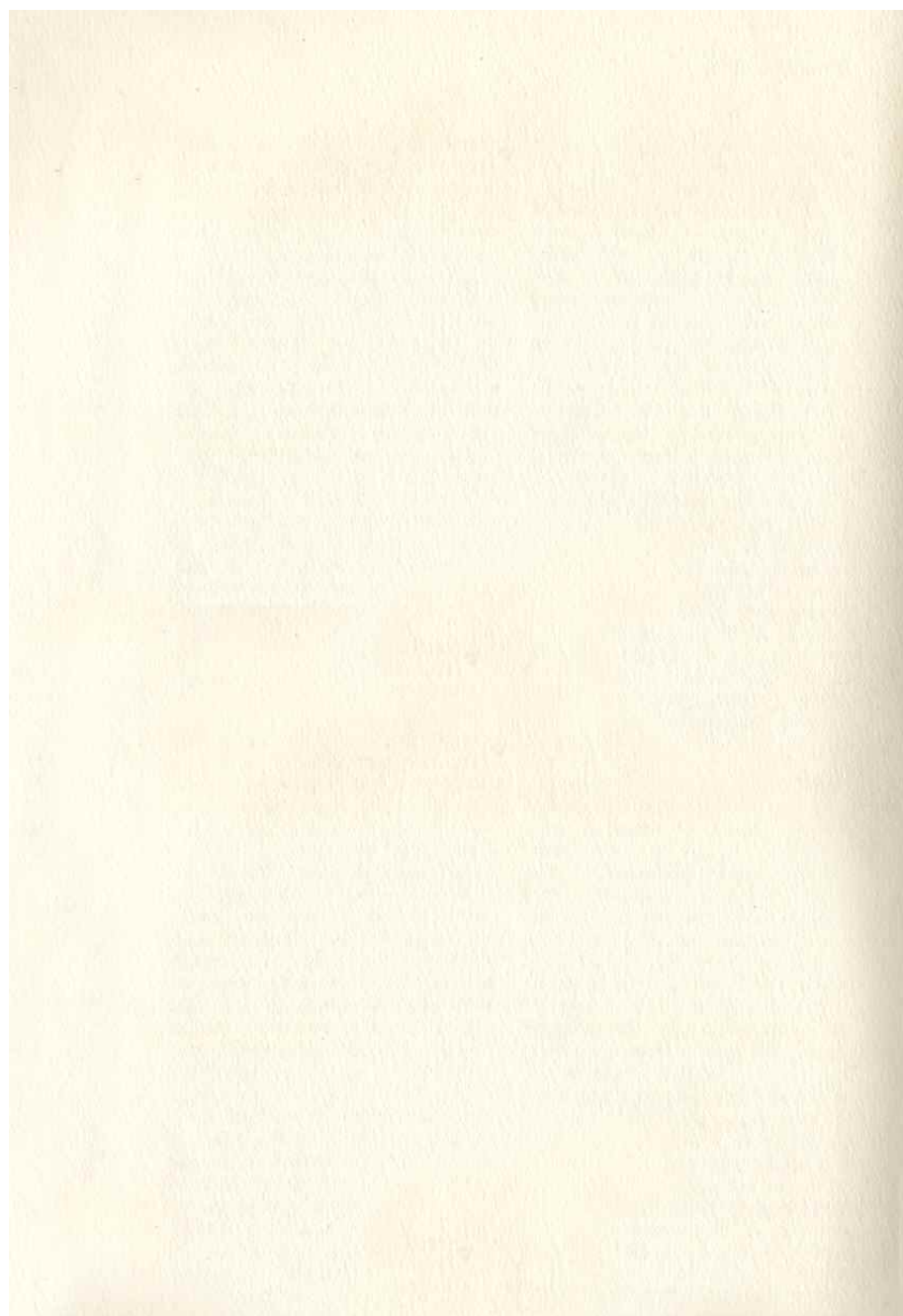
JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára . . .	10 Din.
Negyed évre	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . .	1'50 Pengő
Negyed évre . . .	4'50 Pengő
Félévre	9 — Pengő
Egész évre	18 — Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60.— 3 meseca Din. 30 — Pojed. broj Din. 10.—

SANFRANCISCOI LEVÉL

Kedves Barátom,

az örökségbe kapott magyar szóról akarok írni, s ha levelemet leközlöd, annál jobb, mert hátha mondanivalóm olyan, hogy a bácskai s általában a magyar televényen sem lesz meddő visszhangja. Néhány napja, hogy San Franciscoba érkeztem; életem egyik legelragadóbb élménye. Mintha minden házból, minden utcából, minden sarokból felém ömlene az élet kalandjának tudata. Tömeget látok és csöcseléket; embereket és mozdulatokat; zajt hallok és megérzem a csendet is; annyi kétségtelen, hogy errefelé az élet nem zsugori a maga megnyilatkozásában. Amikor az itteni világkiállítás legparányibb hazug mosolyán vagy legfenségesebb jelenségein végigjártam szemem, vagy amikor a nagy területet felölelő kínai negyedben hagyományosan mongolos és amerikanizált arcok közepette kínai rikkancs szájából hallottam a tegnapi gyilkosságok címeinek felsorolását, vagy amikor az »Aranykapu« Gargantua méretű hídjának narancssárgára festett bordáin elképedtem, egyszerre felvillant előttem a magyar végzet eszméinek tragikus életösztone. Mit értek ezen a kijelentésen? Micsoda áramra akarok utalni, amely engem is érint, amikor a távoli határt itt sejtem, sőt lelki szememmel látom, s az itteni tág határt, amelynek öre a Csendes Óceán, összeegyeztetni próbálom a régi haza poros távlatával? Csak *furor scribendi*ről lenne szó, amikor kifejezem magam? Csak az írás szenvedélyéről?

Dehogy is! Dehogy is! Bizony egyébről! Nem a dicsőség kór-sága fütötte észrevétlenül vágyaimat; nem is az a cél, hogy a szétszórt magyar világ exotikusnak lásson. Több, mint két évtizede élek az amerikai Egyesült Államokban, s ez a fogadott haza nem zsarolt meg, ha nem is tűrte el a tétlenséget s ha a vaksötétben sokszor másként fogta fel a világosság szerepét, mint jómagam. Ha csupán személyes ügyre utalnék, nem is írnam meg ezt a levelet; elvégre San Franciscónak még sok olyan zuga van, amelyet ma este érdemes volna felfedezni, s én ehelyett ezt a levelet gépelem a magyar alkotó lelkiismeret hangjára felfigyelve. Állítólag André Gide mondotta, hogy írás nélkül nem élhetne, s állítólag Paul Valéry azt mondotta, hogy ha az írást rákényszerítenék, ebbe belepusztulna. Az írói természetek persze sokfélék; valószínűleg a pondrók között is nagyobbak a különbségek, mint ahogy azt az emberi góg hajlandó elismerni. Tehát: minek tudható be, hogy az amerikai örvényben a magyar szó segítségével ragaszkodtam a méla s néha mulatságos egyensúlyhoz? Ne feledd el, Barátom, hogy a faji jelszavak korában élünk, s most könnyű lenne azt mondani, hogy alighanem a magyar faji jelleg határozta meg amerikai sorsomat is. Nem akarok a róka ravaszságával olyasmit elhíttetni, ami nem felel meg a valóságnak. A magyar faji jelleg nem lehetett amerikai sorsom lelki páncélja, mert,

mint sokan mások a magyar glóbuszon, mindenféle vérkeveredésből származom. Magyar, szláv, osztrák-német, déltiroli olasz vér kering ereimben; szóval, amikor a magyar multtal, s magyar jellel komázom, a tiszta faji jelleg nem kutatja céljaim szándékát.

Azt hiszem, már sejtet, hogy milyen központi gondolatra építem ezt a levelet. A nemzeti kultúra erejére, arra a varázsrá, amelynek vetülete a kiváló magyar szellemek tiszteletreméltó jellege; arra a »haza« és »emberiség« fogalomra, amelynek például olyan mély a jelentősége Vörösmarty költészetében; ime, a férfikor nyarán, a szétdult emberi önzés idején még mindig ragaszkodom az értékekhez. Neked nem kell magyaráznom érdekmentességemet, mert Te a végtelen térben találkoztl érzékenységgel. Ha a Montblanc csucsára másznék, nem az lenne a célom, hogy az ottani havat összekaparijam magamnak; s Amerikában sem volt az a célom, hogy több dollárra tegyek szert, mint amennyi falevelet fúj el ősszel a szél. Igyekeztem megmaradni embernek, s igyekeztem megmaradni olyan értelemben magyarnak, amennyire lelkiismeretemmel és amerikai kötelezettségeimmel összeegyeztethető. A rendes szív hetvenszer dobog egy perc leforgása alatt; az igazi magyar érték jelenlétében szívem hevesebben lüktet. Ennyire megmaradtam magyarnak! Pedig nem élveztem a faji jelleg tisztaságának áldását.

Erre valaki megjegyezhetné, hogy talán a családi összeköttetések magyarazzák meg ragaszkodásomat. Hejh, ha a magyar életben dryadok s egyébként lennének, azokkal külön rokonságot tarthatnék fenn, mint jelenlegi rokonaimmal. Ugyanis a magyar világban nincsenek rokonaim. Hugaim külföldre kerültek, szüleim, nagyszüleim a pozsonyi Virág völgy katolikus temetőjében nyugsznak; sem a szűkebb, sem a szélesebb magyar nyelvű világban nincs egyetlenegy rokonom sem. Holmi atyafiságos kapcsolataim vannak még, de azok nem jönnek számításba; s metafizikai kapocsnak nevezhetném, hogy a budai temetőben porladoznak egyik nagyapám csontjai, aki maga 1866-ban a poroszok elleni háborúban, mint főhadnagy megsérült s három évre rá sebeibe belehalt. Halotti csendben pihenhetne a magyar mult, ha fel nem zavarnám. A polgári büszkeség osztályöntudata alapján sem lehetett a ragaszkodást megmagyarázni, mert családomban nemcsak papok és katonatisztek és gazdatisztek és mérnökök voltak, hanem kereskedők és iparosok is, sőt egyik közeli rokonom fiatalkorában mint vándorlegény járta be Magyarországot, Ausztriát, Németországot és Svájcot. Hadd egészítsem ki ezt a listát vasutas és tanító rokonaimmal, s akkor kiderül, hogy rám testált lelki alkatomban mindenféle társadalmi állapotok férnek el s férnek meg egyaránt, s hogy a »polgári büszkeség« mágnesére hivatkozni oktalanság volna. Előnév nélküli életemen végigvonul a humanizmus árnya; lényegében láthatatlan, s talán azért szívós.

Hátha hiúságomat elégíti ki a magyar szó, a hazai és az amerikai magyar elismerés! *Ad astra per aspera*... magyarul! Törött ablakon át is lehet szívárványt látni, de ez még nem hiúság jele. Vegyük figyelembe »az amerikai magyar dicsőséget« s azután rá-

térek a »hazai dicsőségre«. Tisztelet és becsület a dolgos amerikai iragyar munkáskezeknek; tisztelet és becsület mindenkinek, aki nem túrte, hogy lelkét kivégezze az amerikai iram. Tíz nap-pal azelőtt Nebraska állam Omaha városának muzeumát látogat-tam meg. A többi között egy magyar festő adriai plain air fest-ményét láttam a falon, mellette azzal a megjegyzéssel, hogy az omahai magyarság ajándéka. Több ez a kép, (amely egyébként közepes) disztárgynál; magyarul érzett kulturális cselekedet. De a legtöbb esetben az alkotó lélek szempontjából bizony-bizony csi-korog az itteni magyarok megértése; nincs réteg, amely elismer-hetné a magyar író magyar nyelvű teremtő működéséért. A lé-lektani egység esztetikai élménye hiányzik az amerikai magyar életből; a szórványos egyéni megértés olyan kivételes, mint a lerogyott emberben a derű. A közel négyszázezerfőnyi amerikai magyarságnak vannak napi és hetilapjai, egyházi kiadványai, ám nincs irodalmi folyóirata. Nincs magyar fórum, amelyen az esz-tetikai szépség mécsese világíthatna. Tudomásom szerint más nemzetiségek bevándorló tömegei hasonló művészi viszonylatban. Szegény amerikai magyar, még ha boldogul is, sínyli a terhét ennek az új életnek, s a tolongó könyökök arénájában az életösz-tön onzásának izmaival kell törődni, nem pedig érzékenységgel. A második nemzedéket felszívja az amerikai élet, s a felnőtt kor-ban kívándorolt értelmiség a kenyérkereseti technika terén vagy beleolvad az amerikai színbe és színtelenségbe, vagy pedig, ha meg is marad magyarnak, legfeljebb karjongató hátralépést ismer, s nem esztetikai ritmusú visszatekintést. Ezek után micsoda »dicsőség« a guny csökönyös veszedelme nélkül megmaradni ma-gyar írónak?... Ha nem tudnám kenyeremet megkeresni angol nyelven, a honfitársak egy része kétségkívül tehetetlenséget és élıhetetlenséget magyarázna magyar írói szerepembe. Elhiszed, hogy amikor szerepet mondok, nem pózra gondolok.

Már most milyen a »hazai dicsőség«? Érts meg: nem finto-ros szándékkal írom, hogy husz esztendő óta ez a »dicső-ség« nem izgatott. Amikor Juhász Gyula angyali szavai (messze, messze, szakolcai otthonában, helyesebben cellájában) körülropdős-ték fiatalkorom írott álmait, akkor körülbelül úgy érezhettem ma-gam, mint a süldő lány, akit a bálón észrevesznek. S nem taga-dom, azóta is jól esett, ha sejtelveim útján találkoztam hazai visszhanggal. Kosztolányi Dezső boldogtalanságával együtt sé-táltam a budai Tábor utcán s a keskeny mellékutcákon; Babits Mihály alkotó nagyságának lelki fénye a napsugárnál melegebben érintett esztergomi nyári otthonában; Kunecz Aladár megértő kri-tikájában Amerikában leírt magyar betűim megszűntek a sors ákombákom torzai lenni. S ha szertenézek a magyar élet lelki tá-jain, szememet nem kell kitágítanom, hogy a fentiekén kívül má-sokat is meglássak, akik megértették, hogy miért nem lehettem a magyar teremtő szó hitszegője az angol nyelvű világban sem. Ugyanakkor azonban megismétlem: a hazai »dicsőség« nem igen izgatott. S ép azért elviselhettem, bár olykor ingerültség kísé-re-tében, a közönyt is, az izlésbeli durvaságot, az ígéretszegést, a

fölnyeskedést, amelynek bárgyun és szemérmetlen kiáltó szavát áthozták az Atlanti Óceán szeszélyes és irodalmilag érzéketlen hullámai Amerikába is. Az amerikai frontier életben, a kaliforniai és alaszakai aranyásók szókincsében több tapintat volt, mint néme-lyik hazai tollforgató tudatlanságot mentegető lármás frázisaiban. Jellemző egyébként, hogy »Jó Hinni«, »Emberek, ne sirjatok« s »Élni kell« című trilogiámnak ma sem akadt olyan kiadója, aki a regény európai és amerikai magyar odisszeáját megértve egysé-ges kidásban vinné a közönség elé. Az is jellemző, hogy amikor »Idegenben« című versesfüzetem Budapesten megjelent, (csakis verses krónikának szántam, históriás éneknek, semmi másnak), a rosszul tördelt füzetben zavaró, ennélfogva félreértést okozó oldal-
kicserélések voltak, s a versekben magukban hegyén-hátán a hely-
telenül tördelt sorok. S ez a füzet így ment ki a világba, vison-
gó, sikoltó, összevissza dögönyözőtt világba; nem csoda, hogy
azok sem ítélték meg helyesen, akik tudnak olvasni. Sok más
példát sorolhatnék fel, de nem akarok az *argumentum ad hominem*
gyanus medrébe esni, mert hiszen, amint megjegyeztem, ennek a
levélnek voltaképpen oka nem »személyes ügy«. Remélni akarom,
hogy állításom igazsága a végén kiderül. Nyugodtan tekintek a
vád elé, hogy a »hazai dicsőség« tartotta bennem a magyar alkotó
lélek felelősségének tudatát; ez a »dicsőség« inkább próbára tette
magyar nyelvű hűségemet, mint sem hogy igazolta volna.

Az élet: választás. Kiszemelése a lényegnek. Az intellektuális
lelkesezés nem elegendő; az ösztön megszüntetett anarchiája tul-
gyakran statikus állapotra vezet. Ha valahol, Amerikában érezni
a cselekvés fontosságát, amit Herder »szerves« és »éghajlati« kép-
zeletnek nevez, (különös, hogy Herder miért nem értette meg a
magyarokat, amikor pedig annyira tudatában volt a népköltészet
szépségének), arra engem az amerikai élet megérkezésem első
percétől fogva figyelmeztetett. Alkotó énem »szerves« mivolta s
képzeletem »éghajlata« különböző vérkeveredéseim ellenére a ma-
gyar végzeté. Az a tény, hogy családomban más nyelveket is beszéltek
a magyar nyelven kívül, nem változtat ennek a megállapításnak lé-
lektani helyességén. A Plotinustól hangoztatott fény, a titkok tit-
ka, amely forróbb a kráterből kilökött lávánál, a lélek tüze, amely
nem engedte meg, hogy a bennem élő lényeg idegenné váljék, szin-
te magától értetődően arra kötelezett, hogy lényem továbbá is
eggyé forrjon a magyar sorssal. Tisztában vagyok a környezet-
hatás elméletével és tapasztalati igazságával. Ismerem Montes-
quieu, Madame de Stael, Taine s mások véleményét arról, hogy az
emberi jellegzetességek kialakulására miként hat megszokott vagy
új környezetük. Magamon megfigyeltem, hogy a pattogó vagy
mélázó magyar nyelv valósággal harcot folytat az angol nyelvvel,
amelyet mindennap használok. »Szár az ágon, hallgató ajakkal«...
hejh, hajh, ez lehetett volna a sorsa a magyar nyelvnek amerikai
ösvényemen; s hogy nem némult el, hogy a szaxofonok recsegésé-
ben is a maga erejével és jószándékával szolgálja az élet álmát,
ez, hidd el Barátom, olyan tünet, amelyért érdemes ezt a levelet
megírni. Potrohos fölnyeskedőknek vagy tüdővésztes lázu mű-

kedvelőknek ez a jelképes valóság keveset jelent. De az élet tűrővé tett azokkal szemben, akik csak cselekszenek s azokkal szemben is, akik a cselekvés korlátoltságát félremagyarázzák.

Fentebb azt irtam, hogy az élet választás. Észszerű ezt a megjegyzést azzal a kérdéssel folytatni, hogyha az, akkor miért is nem lehettem angolul író bevándorló? Belesüllyedhettem volna az amerikai füstbe s angolul tiltakozhatnék. Miért teszem magyarul? Hogyne írnék angolul; amint említettem, az angol nyelv segítségével keresem meg kenyeremet. Az angol nyelv gyakorlati támasza nélkül aligha írhatnám ezt a levelet San Franciscóban; három-ezeröttszáz mérföldnyire esik Cleveland városától, amelynek egyetemén (persze angol nyelven) az összehasonlító irodalmat tanítom. Hogyne írnék angol nyelven cikkeket, tanulmányokat, amelyeket amerikai napilapok, folyóiratok, évkönyvek közölnek. Jellemző, hogy angolul írott anyagom jórésze magyar vonatkozású. Jellemző, hogy New Orleansban karácsonykor értekezést olvasok fel Ady Endréről, még pedig az amerikai egyetemek irodalom-tanárainak jelenlétében. Adyról s nem Byronról vagy Cervantesről; magyar költőről. S jóllehet pedagógiai tevékenységem a humanizmus tárgyilagossá láthatárát követeli, a lélek igazgyöngyei elsősorban magyar vonatkozásban érdekelnek. Miért nem lettem angolul teremtő regényíró? *Mert álmaim anyanyelve magyar.* Tegnapelőtt Kalifornia egyik legérdekesebb városában, Montereyben, abban a székben ülni, amelynek valamikor Robert Louis Stevenson, a kiváló angol író, tulajdonosa volt. Láttam azt a ranch-ot is (haltalmas farm), ahol Robert Louis Stevenson 1879-ben néhány hónapot töltött egészségét visszanyerendő, s ahol belefogott »The strange case of Dr. Jekyll and Mr Hyde« című világhírű művének írásába. Előbb lomhán, majd elveneren megcsapott a pártütő szellem. S ezt kérdezte: miért nem *alkotsz angolul?* *Mért írsz csupán?* S én így válaszoltam: könnyebben foszlik el bennem a bánat a magyar szó varázsával. S a pártütő szellem elhallgatott, ámbar a válasz nem volt teljesen meggyőző. A végső választ majd ennek a levélnek végén adom meg; addig várjunk kissé. Közben Joseph Conradra emlékeztem; eredetileg Korniakovskinak hitták s angol író lett. Igaz, igaz, ám tizenhat éves korától távol volt szülőhazájától, s tizenkilenc éves korában angol teherhajón alkalmazták s ezentul véletlenül sem volt párja lengyel anyanyelvének. Knut Hamsun miért nem maradt Amerikában?... A természet székesegyháza mindenütt egyforma, s benne Knut Hamsun módján Wyomingban ép úgy lehet imádkozni, mint a norvég vadonban. Mégis hazament. Én nem mentem haza, csakis több ízben látogatóba, viszont a magyar nyelvben él a szülőháza, a rónák és hegyek emléke, a legjobb borok és a legrosszabb lörék íze. Életem nem szűkült meg, mert megmaradtam magyar írónak Amerikában: Amerikával szemben nem lettem hűtlen, mert a sors Janus arcának árnyait magyarul igyekszem megérteni és megértetni. Végeredményében nem az a mérvadó, hogy jambusokban, trocheusokban vagy a szabad vers szélesen hullámozó soraiban, esetleg hexameterekben vagy a próza fegyelmezett tisztaságában jelent-

keznek-e az érzés szomoru és vig indulatai s az értelem lobogó vagy pislákoló lángjai, hanem maga az a tény, hogy az érzés és az értelem élő valóság. Már pedig hivalkodás nélkül mondhatom, hogy a sors akkor ringatódzik bennem s a bánat s öröm akkor játszik bennem a végzet szelével, amikor magyarul, ugyyszólván pazar könnyelműséggel érzem az életet. Mint magyar írónak sosem lesz látható szüretem, de a szőlő ízét mégis érezni fogom.

A »Lebensraum« politikai és gazdasági eszmekörének korában van-e értelme az efajta vallomásnak? Ha az amerikai újságok európai híreit készpénznek veszem, akkor ezt a levelemet nem is közölheti a »Kalangya«, mert közben a háború agyonlővi a lantosokat és a gyermekeket és minden tenyér ököllé züllik. A mezők fűszálai a vérontásban is megmaradnak. Az emberen senki más nem segíthet, mint ö maga; akár kaland az élet, akár fegyelem, akár a kétségbeesés torzrajza, akár pedig torzrajz kétségbeesése, egy bizonyos: a választás feladata megmarad, a lényeg kiismerése nem szűnik meg magasztosan tragikus és magasztosan komikus élmény lenni. A deterministának is az a lidércfénye, hogy álmában találkozik a szabad akarattal; a szabad akarat hive is megbotlik a determinizmus árnyán. Ha akkor éltem volna, amikor a világ még fiatal volt, mondjuk a görög mithologia idején, alighanem olyik kérdés zűrzavarában ép úgy kellett volna tájékozódást keresnem, mint később Sokratesznek, vagy manap minden félig-meddig gondolkodó embernek. Szóval a »Lebensraum« kora sem változtat a hegyi patak költészetén és a lélek megindító mozdulatain. Amikor a politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok kiábrándítók, csakis a belső élet gazdasága segíthet rajtunk. Hogy is írja Browning?

O, God where do they tend... these struggling aims?...

Csakugyan: hova is mennek ezek a küzködő célok? A lélek árnyai? Az idegek nyugtalanságai? Rokonvilágot keresnek a halandók között? És ha a halandók erre nem adnak nekik alkalmat, ki állítja meg őket képzeletük határánál? Nem ismernek megállást; néha az illedelem rovására vakmerőek. Ragaszkodnak az értékekhez az érdek és a vér kanyargó utján is. Nem hódolnak be a korszerűnek; stílusosan korszerűtlenek. Mostanában magyar földön sok szó esik a visszánémetesedésről. Mintha már a méhek is a fajelmélet kérdését döngicsélnék! Csak az magyar, akivel az »Ős Kaján« Ady módján birkózik? Hát aki kevésbé magyar hangzású névvel versenyt fut az esztendőkkal, annak nincs köze a magyar élet lelki rögéhez? Az élő s a halálra fáradt fejen meg kell számolni a magyar, a német, a szlovák, stb. nemzetiségű haiszálakat, hogy a lélek lényegében, hovatartozandóságában tájékozódhassunk? Hogy is van az, hogy én megmaradtam magyar alkotónak, (töredéknek, amit kritikusaimnál jobban tudok), pedig, amint említettem, mindenféle vérkeveredés élettani és lélektani egyvelege vagyok, s az amerikai élet valóban módot adott arra, hogy a multtal szakítsak? Amerika nagylelkű; sem a sziklától, sem a cserfától, sem az embertől nem kérdezi, hogy miként álmodik, amíg ezek az álmok egyetemesek. Amerika közönyös is: nem ismer irgalmat a magánnyal szemben, tehát a magánytól elvárja,

hogy önmagán segítsen. S az én magányom magyarul segített emésztő és szárnyaló végzetén. Hangsúlyozom: magyarul. S ha ez így van, s amikor minden érdekszempont azt kívánta volna tőlem, hogy Amerikában ne kóstolgassam a magyar élet szegénységét, kérdelem: mi az értelme a beteges fajelméletnek? Mennyiben igazságos? Mennyiben hű a valósághoz? Nem igazabb-e a nemzeti kultúra ereje a faj erejénél? Azé a szellemé, amelyben a seb és az öröm sokkal inkább a közösség vetülete, mint a fajelmélet keretében? Akiknek én magyarul dalolgotok, azokkal a legtrikább esetben találkozom, s mégis magyarul nyírom le a formátlanságot a tapasztalat és az elképzelés fájáról. Ezért nem jár elismerés, még kézszerítés sem; ámde olyan tény ez, amelyről alkalmasint a rémek egymás között fejszoválva mesélgetnek. Amerika, a gazdag, az észbontóan krózszi Amerika, nem tudta legyőzni bennem a nemzeti hagyomány, az európai alkatu irodalmi humanizmus s az anyanyelv teremtvő felelősségének erkölcsét. Ép úgy födetlen lélekkel állok meg az amerikai alkotó érték előtt, mint a magyar alkotó érték előtt. Nem vagyok bujdosó magyar, noha bennem bujdosik a magyar, s olykor megtalálja szabad helyét a magyarul kifejezett végzet-rögön.

Ugy-e, kedves Barátom, most már tudod, hogy miért irtam meg ezt a sanfranciscói levelet? Tudatosan foglya vagyok a magyar sorsnak, s mégsem érzem magam rabnak. Ismerem az emberi aljasság minden formáját. Könnytől sós izű az én életem is. Fáradalmaimat sokszor a derűvel vigasztaltam s vigasztalom. Magányomban nem egyszer irigyeltem a hulló csillagot. Amerika csodálatos ország; kincstára az emberi önzésnek, vágyak és teljesítménynek. Most is, ezen a nyugati utamon, szüntelenül azt érzem, hogy mi mindennel áldta meg a Gondviselés ezt az országot, amely már nemzetté fejlődött. A Rocky hegység gránitszikláinak között, a Yellowstone Park roppant sűrűjében, Salt Lake Cityben, a mormonok tabernaculumában, San Franciscóban, amelyet valamikor a földrengés majdnem elpusztított s ma nyolcszázezer főnyi lakosságával a világ egyik fantasztikusan érdekes és építően értékes városa, a mexicói, a spanyol, a kora-kaliforniai emlékek levegőjében folytonosan az volt az érzésem, mintha a földet, aszfaltot vagy padlót érintő lábaim is arra intenének, hogy Istennek hálát adjak, amiért mindezt láthatom, s amiért a szellem munkájával beleillesz-kedhettem Amerika életébe. S amikor a Csendes Óceán napfénytől besugárzott ködös szintjén elmerengtem, lelkem kergette azokat az álmokat, amelyek azért szépek, mert megmagyarázhatatlannak. Higgyed el, kedves Barátom, hogy a magyar mult s a magyar jelen gyötrelmei nélkül sokkal vidámabb zene lenne az én amerikai életem, mint amilyen. Az amerikai önzés is elviselhetőbb annál a bánatnál, amelynek a sötétségétől megijed a hajnalcsillag.

Nyilvánvaló, hogy nem kizáróan »személyes ügy« ez a levél, noha az is? Közügy annyiban, mert boldog-boldogtalannak tudtára adja, hogy nem a faj határozza meg egy ember lelki földrajzát, hanem a nemzeti kultúra, s az a nyelv, amely álmai lényegének kifejező eszköze. Sohasem voltam dárídózó magyar, s nem is »jávorfából

furulyácska» lélek; ha az lettem volna, Amerika keresztültaposott volna rajtam. S ma is, mint a múltban, az emberi egyetemesség csillaga virraszt felettem. De a »földre dobott kő« akkor is hullhat a kicsi ország földjére, ha fia nem megy haza többé; az alkotó nyelv megteszi azt, amit sem vonat, sem hajó, sem repülőgép nem tud megtenni.

Hadd fejezzem be leveletem egy tegnapi esettel. A sanfranciscoi akváriumban jártam, s a mindenféle halak és szörnyetegek társaságában két sajtószerű színű halcsopatra esett a szemem. Ott uszkáltak a sötétkék színű apró halak s a valamivel nagyobb kanárisárga színű halak a vízben, s a szakértők trópusi légkörről is gondoskodtak részükre. Ezek a halak Samoából kerültek a sanfranciscoi akváriumba. Mintha uszó lepkék lettek volna, urai a víznek s amellet fényt sugárzó csodák. Nem tudtam betelni velük. Gyönyörűek, koronái a természet teremtő képzeletének. Mellettem egy férfi állt, s kíváncsiságomat látva hozzáértéssel magyarázni kezdett. Kissé idegen kiejtéssel beszélt angolul, akárcsak én, bár más hangsúlyozással; arán mindenféle fajok emlékei találkoztak. Néger és indián és kínai és fehér emberi arcvonások közölték velem, hogy kusza ujság a faji tisztaság még samoai vonatkozásban is. Mert közben megtudtam, hogy ez a fiatalember egyetemi hallgató s Samoába való. De amikor a halakról lelkendezett, (én így lelkendezhetnék a rigókról), akkor a bennszülött lelki egysége jelentkezett benne, s immár samoai ritmusu szavaival úgy uszott a vízben, akár a halak... a közös múlt testvérei. (Ha én így versezhetnék a rigóval!)

Kár volna ezt a levelet a szerkezet törvényei szerint kerekdeden befejezni. Elrontanám a fenti történet értelmét. Áldjon meg az Isten, kedves Barátom, a közös magyar sors tudatában.

San Francisco, Kalifornia, 1939. augusztus havában.

Reményi József

PROTEKCIÓ

Ugyan ki emlékszik már arra, hogy Nagyverő Pál bádogoslegény volt valamikor? Már ő sem. Soha senkinek nem beszélt róla. Nem azért, hogy így, vagy úgy, mert hiszen becsületes mesterség az, ha az ember már mester, de Nagyverő Pál csak a segédségig vitte fél. Nem is lehetett valami rossz segéd, mert különben Nickmann bácsi nem tartotta volna műhelyében annyit esztendőkön keresztül. Első segédje, de még ennél is több: valóságos titkára volt az öregnek, ami pedig mégis csak valami, ha elgondoljuk, hogy Nickmann bácsi üzemében szabályszerű könyvvezetés folyt és az első segéd feladata volt a tartozásokat, bevételeket, kiadásokat abba a keménytáblás, nagy könyvbe bevezetni, melyre oly nagy tisztelettel bámult fel a »személyzet« többi, fiatalabb tagja.

Nagyverő Pál szerelmes volt s szerelmének első tárgya Nickmann cég főkönyve.

Halvány pir öntötte el az arcát, amikor Nickmann bácsi a személyzet fülehallatára kiadta a rejtélyes rendelkezést:

— Pali! A főbírókat megterhelni a főkönyvben három lábas foldozásért! A három krajcár.

— Igenis, főnök ur! — rebegte boldogan — a Soll rovatban, a három, szumma kilenc!

Megnyálazta, majd hajába törölte a tollat és bo'dog büszkeséggel »könyvelt«.

Szerelmének második tárgya Rozika volt. Rozika édesanyja pedig a főbírók szakácsnéja volt. Csoda-e, ha Nickmann bácsi főkönyvében hol ilyen, hol amolyan címen majd minden oldalon szerepelt a főszolgabíró neve? Hol lábasfoldozásért a Soll, hol meg a lábasfoldozás kifizetése miatt a Haben oldalon. Járatlanabb ember el sem tudja azt képzelni, hogy hányféle bádogosmunka nem adódik elő egy ilyen uri házban!

Aztán meg is kell becsülni az ilyen házat! Kisebb helyekre »riferálható« a kisebbik inas is, a főszolgabíróékhoz érhető okokból maga a könyvelő első segéd »kézbesített«.

A két szerelmi tárgy természetesen nem volt egymás előtt ismeretlen. A főkönyv borító lapjának minden sarkába be volt írva gyöngybetűkkel, kék és piros tintával is, a Soll, de a Haben oldalon is: ...»Rozika.« Rozika pedig annyit mesélt édesanyjának Nickmann cég titokzatos és nagy szaktudást igénylő főkönyvéről, hogy réteskészítés közben a főbíróné alig győzte már elismergetni a boldog mamának, hogy milyen nagy szerencse az, ha Rozikának ilyen írástudó ember csapja a szelet.

Az is csak természetes, hogy amikor a főszolgabíró a nyilashalmi községházán sehogysem tudta összebékíteni a végrehajtóválasztás miatt két pártra szakadt képviselőtestületet, hirtelen a fejéhez kapott.

— Lassan, emberek! Fele nem akarja ezt, fele nem akarja azt.

Igy sehogyse jó, igaz-e? Hanem hát csináljuk úgy, hogy igaza legyen mind a két pártnak! Ne legyen se ez, se az, hanem legyen egy harmadik, akit én ajánlok maguknak, aki tudommal járatos a könyvelési munkálatokban s akit én nyugodt lélekkel ajánlok maguknak!

Igy lett Nagyverő Pál vagy negyven esztendővel ennekelőtte Nyilashalom község képviselőtestületének egyhangu határozatával községi végrehajtó, azaz belső ember.

Jaj, Istenem, de régen volt! Szélesdongájú asszonyság lett azóta a Rozikából, Nagyverő Pálból pedig... szinte kimondani is rossz... ütött-kopott, fáradt arcu öregember.

Különösen, amióta kikerült a faluházáról!

Kitették, Istenem, pedig hogy tanult! Róza néni — mert idők folyamán ez lett a hajdani Rozika neve — könnyes suttogással panaszolta nem egyszer komaasszonyának, a sarki boltos feleségének:

— Az a csuda, hogy bele nem zavarodik szegény Palim ebbe a nagy tanulásba! Nem mén az manapság hallod, sehova, csak tanul, oszt mondja furtunfurt! Nem igen érti még, de csak mondja, Az csuda, hogy... mit is akartam mondani... mondom, furt töri magát...!

De hiába volt az a nagy erőlködés!

Az írásbeli még valahogy csak ment volna azon a vizsgán, mert Dani ur, a fiatal írnok ült mellette, akinek, hiába, csak fiatalabb még a feje és volt annyi szíve is, hogy az irkát úgy igazította maga előtt, hogy a szomszédnak is jusson valami.

Azonban a szóbeli! Pali bácsi homlokát még a rá való visszamelekezésre is kiverte a hideg verejték. Ott ült a szigorú tekintetű főbíró, meg a többi felülről való ur és Pali bácsi — jaj — egyet sem ismert közülök! A főbíró öblös torkából felhangzott egyszercsak az ő neve:

— Nagyvere Pavle!

Lábai felmondták a szolgálatot. Alig tudott kívánszorogni az emelvény elé. Mélyen, nagyon mélyen hajolt meg az urak előtt. Mosolyogni próbált és vizenyős szemeivel az ócska pápaszem kerete felett riadtan felpislantván a bizottságra, mintegy jóindulatért esdekelve még ezt mondta:

— Molim lépő!

Aztán kérdezték. Ő meg felelt. Felelgetett. És mosolygott.

Amit felelgetett, bizony abban sokszor több volt az »ízé«, mint a felelet, de a mosolygása olyan szelíd, olyan ijedt, olyan segítségért, szánalomért esdeklő volt, hogy még a szigorú tekintetű főbíró is azt mondta:

— Dobro je, csikice!

Pedig dehogy volt az jó! Dehát kinek lett volna szíve, bele nézni azokba a riadt szemekbe és keményen azt mondani: nem tud semmit! Mehet!

Egy-két esztendeig nem bántották. Aztán jött egy másik főbíró.

Választási idők jártak. A pártérdekek uj, keményebb kezű

embert követeltek a járás élére. Hát meg is jött! Még el se látogathatott Nyilashalomra, Pali bácsi még meg se láthatta, még a szemébe sem tekinthetett az ő mindig eredményesen könyörgő, ijedt szemeivel, de az írását már hozta egy ujember: az új községi végrehajtó.

A jegyző csak himelt-hámolt, amint bevezette az új embert Pali bácsi irodájába.

— Hát, csika Pájó, én magam is igen sajnálom az esetet, én magam sem értem a dolgot... nekem semmiről tudomásom sem volt... dehát itt a rendelkezés, a főbírói végzés, mely magát felmenti és ezt az urat nevezi ki a maga helyére. Kérem, adja át neki a hivatalát!

Az öreg támoilyogva kapaszkodott meg öreg íróasztalában, mely sikoltva nagyot csikordult fájdalmában az elválás gondolatára.

— De... de... molim lépő!... — nyögte az öreg.

— Sajnálom, Csika Pájó — mondta a jegyző — higgye el, nekem is kellemetlen, de hiába! Magam sem érzem magam biztonságban. Jöhet egy ember, akinek több, nagyobb a protekciója s mehetek magam is!

— De kérem... én örökösen meg vagyok választva! És én vizsgát is tettem azóta! Velem a bizottság meg volt elégedve, hiszen a jegyző ur tudja!

A jegyző tompa hangon, de részvéttelies nyugalommal felelt:

— Nem akartam megmondani, nem hittem, hogy sor kerül erre, de most kénytelen vagyok vele. Csika Pájó, maga azon a vizsgán megbukott!

— Én?!

— Maga, öregem! De a volt főbíró ur engedelmével én tartottam magát tovább, amíg csak bírtam. Tovább nem bírom. Itt az új végrehajtó és kezében a kinevezés.

Pali bácsi kiegyenesedett és annyi keménységgel, annyi daccal, amennyi csak kitelett az ő alázatos, engedelmességhez szoktatott egyéniségéből, az új ember szeme közé nézett. De az állta. Fiatal volt, szurós szemű. Pali bácsi sütötte le előbb a szemét, melyből előbuggyant a könny.

A jegyző kisomfordált a szobából. Az új ember pedig a fogasra akasztotta a kalapiját s a másik asztalon heverő nagy adókönyvet nyitotta fel érdeklődve. Aztán becsengette a kisbíró. Az új végrehajtó.

A régi meg reszkető kezével leakasztotta kopott kalapiját a fogasról és a szívet markoló, nagy csendességben csoszogva kibotorkált az ajtón.

Utána ágyban fekvő beteg volt hetekig. Csak feküdt és hallgatott. Gondolkodott. Olyanon is, ami máskor soha nem jutott volna az eszébe. Arról, amit már kezdett elfelejteni: hogyan is került ő valamikor a községi szolgálatba? Mire felkelt, kialakult benne a megingathatatlan meggyőződés: azért kellett mennie, mert nincs protekciója. Csak azért és nem másért. Az úinak meg van. Talán az ő anyósa is szakácsné az új főbírónál? Mert hiszen.

amit a vizsgáról mondott a jegyző, az mese. Tudott ő annyit mindig, amennyit a végrehajtói hivatal megkívánt! Aztán a kezeírása! Nem volt az egész járásban még egy hivatalnok, akinek gyönygebb lett volna az írása! Nem panaszkodott őellene soha senki. Másutt a hiba! Változtak az idők, változtak az emberek és nem is csoda, ha ilyen csendes öregembernek manapság már nincs is protekciója.

Mikor már annyira megerősödött, hogy beszélni is tudott, szép csendesen elmondta ágya körül sürgölődő páriának is, amit így kigondolt.

Róza néni meg félig örömeiben, hogy lám mégis megszólalt az embere, részben meg bátorításul is rábőkte:

— Hát, Palim, van is benne valami! De nem is csoda! A Dusan aljegyző ki volt? Ugye, csak boltoslegény? Hogy aztán jöttek a választások, addig illegette magát az urak előtt, hogy végtire is elhitte a képviselő, hogy mindent, de mindent a Dusánnak köszönhet, mire megválasztották. De te!... Te csak hallgatsz. Mindig is hallgattál. Világéletedben!

— Mit csináljak?... — nyögte a beteg.

— Mit csinálj? Most semmit. Pihenj és erősödj meg. Aztán, ha fel tudsz már kelni, nézz utána, hogy keress valakit magadnak, akire támaszkodhatsz! Vagy vegyenek vissza, vagy ha már épenséggel nem lehet, hát bár tisztességes nyugdíjat adjanak és ne szurja ki a szemünket a jegyző avval a rongyos kis kegydíjjal, amit kapunk!

Az asszony szavaiból annyi határozottságot és magabizást érzett Nagyverő Pál, annyira átiárta testét-lelkét az asszony szavainak igazsága, hogy harmadnapra felkelt az ágyból... és megindult protekciót keresni!

De nem nagy dobbal ám! Nem szólt ő senkinek semmiről semmit. Arcára visszaült a régi mosolygás, melyből azonban ki-maradt az alázatosság és helyét valami titokzatos jelentésű, szinte gunyos ránc foglalta el. Talán akkor ásta meg az arcán az árkot ennek a ráncnak, amikor meghallotta, hogy a jegyzőt is áthelyezték. Ja... ha valakinek nincs protekciója!

Az új végrehajtó még tartotta magát. De Pali bácsi ágya mellett az éjjeli szekrényen már egv minden nappal kövérebbre hízó paksaméta bizonyíthatta, hogy gyűlik ellene az adathalmaz! Hogy micsoda írása van ennek az embernek! És ez akar községi végrehajtó lenni?

Egy nap aztán híre járt, hogy nagy vendége lesz a falunak: az új képviselőjelölttel ellátogat maga a miniszter is!

Még a legvénebb, legporosabb nyilashalmi ákácok is megcsóválták fejüket a hír hallatára! Miniszter?... Nyilashalmán?...

Készültek a diadalkapuk, a kisbírók nvelve szinte kilógott már a szájukból a nagy ide-oda futkosásban. Csene Pista husz legény-nyel a faluszéli libalegelen gyakorlatozott, hogy a miniszterfogadásához nem igen szoktatott nyilashalmi csikókat betörjék az illedelmes handériumi ügetésbe. A faluházát kimeszelték. Szalonnás Péter bíróurammal pedig már negyednapja kinlódik az új jegyző

délutánonkint a tanácsteremben, hogy betanítsa az elmondandó üdvözlő beszédre.

A falu határában várták a minisztert. Oda vonult ki már kora délelőtt a bandérium, az előjáróság s a tisztviselők a felvirágozott kocsikon. Minden valamirevaló kocsi s minden valamirevaló ember ott volt. Nagyverő Pál mégis lemaradt. Igaz, Szabó János megígérte, hogy kiviszi a kocsiján a tetthelyre, de hogy az indulás előtt az új végrehajtónak nem jutott kocsi, hát az bizony felült Szabó János kocsijára. Váltig mondta ugyan Szabó János, hogy várni kell még, mert az öreg végrehajtónak is eligérkezett, de hát az új végrehajtónak mondhatta, mert igen gyengén értette a szép magyar szót. Szabó János meg nem igen mert kötekedni a bentvalósi emberrel, így bizony elindult ő a többi kocsi után az öreg végrehajtó nélkül.

A lemaradt öreg elkecseregett szívvél, tanácstalanul sétálgatott a faluháza előtt. A Róza volt az oka mindennek! Addig kötögette a nyakkendőjét, addig csinostgatta miniszterváró urát, hogy ez lett a vége: lemaradt. De rongy ember a Szabó János is! Hát épen az új végrehajtót kellett felvenni az ő helyére?

— Maga nem ment ki, végrehajtó ur?

Kérdezte Misa bácsi, az öreg kisbíró. Körülbelül vele egyidős, öreg szolgálja a községnék.

— Megkéstem kissé — motyogta. Pedig... pedig igen fontos lett volna hogy le ne késsem!

— Hát a lekisistű még odébb vagyunk, mer a kössigi ordonáncos se ment még ki a fekete hintóvá, pejig az hozza majd a minisztert!

— Nem ment ki?

— Nem hát, mer valakinek csak hiraóssá kék lenni, ha maj gyün a telefonjelentés Szelencéről, hogy elindultak mán!

— Mindegy akkor is. Öreg legény vagyok én már ahhoz, hogy a fokig gyalog kísétáljak!

— Nene, hát nem mondom, hogy itt van még a kössig kocsija! Barna Marci a soros, az meg tán kiviszi!

— A Marci? — lelkendezett az öreg. — az biztosan megteszi!

Előkerült a Marci is. Vállalta a fuvart, hogyne vállalta volna!

— Előbb ismertem én magát, végrehajtó ur, igaz-e, mind a minisztert! Nem igaz? Hát má honne vinném! Csak a szót várom, hogy mikó indujunk.

No, hogy a szó még nem jött meg Szelencéről, meg, hogy a fuvar ne essék éppen ingyenbe, hát átnéztek a nagykocsmába egy kis szivóriumra. De alig itták meg a harmadik kupicával, jött is már a jelentés a faluházáról: a miniszter, meg a többi felebbvaló urak megindultak Szelencéről! Kocsis hajt!

Hát hajtott is! Csak úgy rengett, ringott a fekete, öreg közösségi batár. Mintha megismerte volna az öreg Nagyverőt! Nini, hiszen ezt a mosolygós öregot vittem én már egynéhányszor! Pali bácsi meg csak elterült a puhán ringó ülésen és mosolyogva átengedte magát az álmodozásnak. Hej! Valamikor ment már ő ezen a kocsin lakodalomba is! Mikor a Szabó jegyző esküdött. De szép

volt még akkor! Ő is fiatalabb volt. De ez a kocsi még mindig olyan kitűnő, olyan rengő-ringó, mint valamikor! Pedig csak kocsi. Vagy talán éppen azért? Alig kopott még valamit. Milyen álmosítóan puha az ülése!

Mi volt, hogy volt, én se tudom, Nagyverő Pál se tudta, egy bizonyos, arra ébredt fel, hogy Szalomás Péter bíró hajolt fölébe és rángatta le az ülésről.

— Nene, hát adjon helyet a miniszter urnak!

A jegyző is ott volt és ijedt arccal csalogatta vo'na lefelé a kocsiról. Aztán volt ott egy harmadik ur is, aki, mikor ő ijedten ugrott fel az elálmosító, rengő-ringó hintó üléséről, csak odaerőltette ismét a kis ülésre és mosolyogva, barátságosan, de olyan nagyon barátságosan, ahogy csak a nagyon nagy urak szoktak beszélni a nagyon kis emberekkel, odaszólt neki:

— Ništa! Dobro je csikice! Samo ostanite!

Alig maradt annyi ideje, hogy félrebillent kalapját megigazítsa a fején, Barna Marci csikái megindultak és a rengő-ringó öreg, de mégis ünnepélyes községi batár vitte őket vissza a faluba.

Micsoda menet volt az! Mennyi zászló! Igazi, békebeli követválasztásnak is beillt. Jobbról, balról a bandérium lovasai, megettük egy sereg kocsi, előttük Csene Pista három fehérlovas jegénnyel.

Pali bácsi mellett is jutott hely egy idegenforma urnak. Szembe vele a bíró, meg az az idegen ur. Aztán a mellébe ülő odafordult az idegen urhoz és Nagyverő Pál tisztán kiértette, amikor úgy mondta neki:

— Goszpodine minisztre...!

Van az úgy, hogy az ég kiderül egy szempillantás alatt!

Ilyen derület szállt Nagyverő Pál agyára is. Hiszen ő — hogy, hogy nem, de magával a miniszterrel ül egy kocsiban! Felugrott és torkaszakadtából elordította magát:

— Éljen...!

A környező tömeg viharzón visszhangozta a kiáltást.

A miniszter mosolygott és megveregette az öreg vállát:

— Dobro je, csikice, dobro je!

Többet nem szólt a faluig. A miniszter is nagyobbbrészt a titkárjával beszélgetett, meg néha a bírónak vetett oda pár szót. De, hogy a faluba értek, lelassított a kocsi is és minden saroknál felhangzott a minisztert soha nem látott nyilasfalusi tömeg kiáltása: éljen!

Hogy aztán a miniszter kalaplengetve fogadta az üdvözlést jobboldalról, Pali bácsi, mivel ő baloldalt ült, illendőnek tartotta a baloldaliak köszöntését viszonzni, lehetőleg még több gráciával, mint a miniszter tette. A végén már fel sem tehetette a kalapját, csak lengette folyvást és legbelül a szíve mélyén igen boldognak érezte magát.

Róza néni a boltosék padjánál állva várta a menetet s mikor az ő Paliát meglátta a miniszter mellett, mikor a boltosné is megerősítette, hogy csakugyan a végrehajtó ur ül a miniszterrel, el-sikoltotta magát s ha az öreg akácfá ott nincs, hát talán el is esik az ijedtségtől és gyönyörűségtől!

Pali bácsi is észrevette élete párját s hogy ő is mondjon már valamit a miniszternek, ha már egy kocsiba kerülnek, magyarázólag odafordult és feleségére mutatva megszólalt:

— Moja zsenai!

A miniszter mosolyogva lengette meg kalapját Róza néni felé, mire az mélyen meghajolt.

Hát ezt aztán láthatta az egész falu! Hát erről aztán beszélgethetett az egész falu és találgathatott ki, mit akart, egy mégis biztos: Nagyverő Pál csak ott ült a miniszter mellett és olyan komaságban voltak, hogy a miniszter a kocsiról még le is köszönt a végrehajtónénak!

Igaz, a faluháza előtt, mire az öreg lekászalódhatott volna a kocsiról, már ott volt a jegyző, főbíró, meg a többiek és úgy körülfogták a minisztert, hogy ő már szót sem válthatott vele, de amikor a miniszter később beszédet mondott a tanácsteremben, csak odafurakodott közvetlen közelébe ismét és olyan tele torokkal kiabálta az éljeneket, hogy a miniszter rámosolygott! Megismerte!

Mikor aztán a miniszter is elment, Pali bácsi hazavánszorgott. Nehéz volt ennyi szenzáció egy napra az ő számára. De otthon Róza nénnel még vagy éjfélig elbeszélgettek arról, hogy hála Istennek, van már protektió, csak ügyesen ki kell most használni az »ismeretséget«!

Felesleges mondanom, hogy a faluban is megnőtt a kidobott végrehajtó elrongyolódott tekintélye! Istenem, hiszen talán csak a bíró, meg Barna Marci tudták, hogy került ő a miniszter kocsijába, de azoknak a legkisebb gondjuk is nagyobb volt ennél, meg valójában talán ők maguk sem értették az esetet. Szó, ami szó Nagyverő Pál, ha nem is volt már bentvalósi, személyiség lett ismét a faluban!

Belefiatalodott az idők megváltozott járásába! Az ujságkihordónál napilapot rendelt magának. Hiába, ha valaki beleesik a politika hullámmzó vizébe, az sodorja magával tovább az embert! Az valódi, vagy képzelt hatalmat ad! Az boldoggá, vagy boldogtalanná teszi azt, akit megfertőzött!

Nagyverő Pált pedig megfertőzte alaposan! Már nemcsak olvasta, de magyarázta is az ujságot! Arcáról most már végkép eltűnt az alázatos mosoly utolsó maradványa és az a gunyos ránc elmélyült, kiéleződött, szinte kiabált. Már ott tartott, hogy pártvezéri ambíciók kezdték fűteni. Már ott tartott, hogy enged Róza mama sürgetésének és ír a miniszteri »ismerősnek«, feltárván előtte a vele történt nagy igazságtalanságot és jogorvoslást kér, követel, amikor..., amikor egy reggel kiesett az ujság a kezéből!

A miniszter, az ismerős, a protektor... megbukott!

Ugy írta az ujság, hogy lemondott. Hogy lemondott a kormány. Nagyverő Pál a fejéhez kapott, aztán a szívéhez és leroskadt a székbe.

Nem új eset, hogy a kormány lemond, de hogy ő is! Hogy volt szíve ilyen tenni vele! Hát nem tudta, nem érezte ő, hogy benne volt Nagyverő Pál utolsó reménysége?! Hát szabad volt ezt megtenni? Egy ilyen öreg emberrel?

Kiesett kezéből az ujság és szeméből kibuggyant egy kövör,
meleg könnycsepp. Reszketve megállt a petyhüdt szemhéj tövében,
ott tétovázott egy darabig, mint aki nem tudja, merre menjen, az-
tán megindult és sietős nekiszaladással lefutott a kiabáló, gunyos
ránc mély árkában.

Cziráky Imre

HA KÖZTÜNK JÁRNÁL

Néma barázdán, dübörgő gyárnál, —
gyanus volnál, ha mégis itt járnál,
szemed ha kastélyt és viskót mérne,
utadon titkon
hét ember-kopó mindig kísérne.

Ujrázhatnád a hat napi járást:
papod nem adna éjjeli szállást,
meleg kályhánál nem melegednél,
csak a pipázva
didergők között, fázó tüzeknél.

S az ő szavukban szitok a szentség, —
de lásd: csak másnak űztek szerencsét,
s reményük mindig tövisre hágott...
Magad vallanád:
itt nem váltották meg a világot.

Mégis ők adnák alád a párnát,
s álmodnád rajta milliók álmát,
milliók álmát, idők bus vágyát:
szegények kurta
és csillagtalán, rossz éjszakáját.

BERÉNYI JÁNOS

A lélekelemzés egyéni, társadalmi és irodalmi hatóerejéről

— Sigmund Freud emlékének —

Londoni lakásának csendjében, ahová a hadijelentések és a békeajánlatok zaja aligha szűrődhetett be, néhány héttel ezelőtt elhunyt Sigmund Freud, az öntudatlan lelki világ talányának kutatója és felismerője.

A századforduló leigázta a természeti erőket és a technika szolgálatába hajtotta. Erre az anyagiás öröviszonyoknak és a társadalmi rendnek hatalmas átalakulása következett, amely az egyénnek jobb életviszonyokat és kellemesebb életformákat nyújtott. Egyre szélesebb arányokban fejlődik a természeti adományoknak hasznosítása, a természettan, a vegytan és az élettan eredményeinek a társadalomtudományokba való építése. Az új század társadalomkutatói ezeknek az eredményeknek hatása alatt az emberiségnek minden anyagi és szellemi visszahatás alóli teljes felszabadulását várták. De míg a társadalom és az egyén külső világára a természettudományoknak nagy befolyásuk volt, addig az ember belső, lelki világának tudományos és gyakorlati orvosi vizsgálata még gyermekcipőben mozgott. Néhány kiváltságos tudósnak és kutatónak tudható be, hogy az induló hatalmas iparosodási folyamatnak mindent elnyomó hatása alatt, a lélektan nem süllyedt az élettani ismereteknek teljesen alárendelt jelentőségű szakává. Az okfejtő anyagelvűség uralkodó felfogása kedvezett annak a kísérletnek, hogy a lélektant a maga mindent legyűrő és türelmetlen hatalmának szolgálatába hajtsa. Felállította megingathatatlanul tartott tételét, hogy minden emberi cselekvés legfőbb lelki mozgatóereje az anyagiás érdek. A lelki jelenségekkel akkor még csak a kísérleti lélektan foglalkozott. Eszközei csupán a megfigyelés és a sovány eredmények szorgalmas feljegyzései. Az emberismeret és a jellettanulmány kívül maradt a természettudományon. Minden jel arra mutatott, hogy a lelki összeütközések és a lelki behatások ösztönindulatai valóban a társadalomtudomány anyagiás szempontjaivá válnak. Stuart Mill tapasztalati lélektani vizsgálódásai elakadtak. Wundt a lélektant az élettani kutatás egyik függvényének látta és a nagy gondolkodóknak, így elsősorban Schopenhauernek és Nietzscheknek töredékes lélektani megfigyelései inkább szemlélődő ráeszmélések, amelyek az esetleg nyomukon haladó gondolkodóknak szellemi utmutatást aligha adhattak. A léleklátásnak ösvényeihez végre is csak a klinikai gyakorlat, a lelkiismeretes orvos töprengő tanulmánya vezethetett el. A lelki betegségeknek egyik leggyakoribb fajtájából, az idegbajból, annak jelenségeiből és az egyéniségnek sokszor ellentmondó tüneteiből

már a múlt század utolsó évtizedében megállapították, hogy az emberi lélek szövevényei ezen a kóros állapoton át alaposabban kitapogathatók. A strassburgi Janetnak kísérleti hipnózis sok hisztériás betegnél egyéniségük alapjaival merőben ellentétes állapotot váltott ki, s ezzel a tudatukban beállott hasadás megállapíthatóságával az elmélkedő és a mélyrenéző elemző lélektannak, a pszichoanalitikának kezdő nyomait tárta fel. Ugyanebben az időben a párisi Charcot és Bernheim tanárok oldalán egy fiatal bécsi orvosnak, Sigmund Freudnak módjában volt, hogy elmeorvosként tanulmányait kapcsolatban az akkor elterjedt hipnózis-kezelésen át, a léleknek öntudat alatti mélységeit keresse. Az ahhoz vezető utra azonban akkor még nem tudott rátalálni. Párisból hazatérve, Joseph Breuernek, egy bécsi orvos kollégájának beszámolójából arról értesült, hogy egy hipnótikus kezelés alatt álló idegbajos nő, a hipnózis állapotában minden kényszer nélkül beszélgetni kezdett. Életének egyes szakaszaiból olyan részleteket mondott el, amelyekre éber állapotban nem is emlékezett. Egy kis idő múlva Breuer azt vette észre, hogy az ilyen kibeszélés után a beteg megkönnyebbül, hisztériás tünetei is javulnak. Így az orvos arra a feltevésre jutott, hogy a közölt életélmények és a betegség tünetei között valamelyes összefüggés lehet. Ezért Breuer a hozzáfordulókkal most már tervszerűen elbeszélgetett s betegeit ehhez a sajtószerű, lelki gyógyáshoz valósággal hozzásegítette. Ebben a breueri, gyakorlati, orvosi módszerben a fiatal Freud a léleknek öntudatalatti mélységeihez vezető utra bukkant és észrevette azt is, hogy onnan a lélekkutatás tudományának beláthatatlan távlatai nyílnak. A »Salpêtrière«-ben, a párisi szinlődők kórházában, abban az időben a hipnózissal tovább kísérleteztek. Egész sereg olyan pácienset figyeltek meg, akiknek két vagy három »én«-jük is volt, amelyek azonban nemcsak hogy nem tudtak egymás cselekedeteiről vagy vágyairól, de mindegyik »én«, egymástól merőben elütő jellemre mutatott. Mái is érthetetlen, hogy az elmeorvos tudományának párisi uttörői, akikre a világ tudományos élete büszkeséggel gondolt, még a »kinevelt« több énű beteg kezelésénél sem jöttek rá arra, hogy a tudathasadás nem valami tudományos vagy kórtani különlegesség, hanem az emberi lélek lényeges sajátossága, az öntudattal szinte teljesen egyenértékű olyan komplexum, amelynek a tudattól kísért jelenségekkel semmi kapcsolata sincs. Ezek a komplexumok az öntudatlan lelki világ kitevői voltak. Első felismerője: Sigmund Freud.

1900. tavaszán, a Breuer íróasztalában heverő kórtörténeti feljegyzésekből alakult ki Freud előtt az egészséges és a beteg lélek vizsgálatának az a gyakorlati módszere, amit ma lélekelemzésnek nevezünk. Ettől az időtől kezdve egymásután jelennek meg Freud munkái. Így a hisztériáról, az álomról, a lelki betegségekről, a nemiség elméletéről és az idegbaj tanáról. Minden művében hangsúlyozza, hogy elvetette az intuiciót. Módszere kialakításánál egyedül a tapasztalatot fogadta el. Így is ért el tulajdonképeni céljához, a lélek valóságtartalmának teljes megismeréséhez. Freud tehát empirikus.

dulni. Kísérnek bennünket és későbbi éveink sok erkölcsi össze-
ütközésében szerzett további vágyakkal hurcoljuk életünket. Ezek
az ébrenlét erkölcsi fegyelme alatti öntudatlan, egyre szaporodó,
elnyomott, valóban súlyos lelki terheket jelentő vágyakozások el-
abban látja, hogy a tudatalatti lelki tartalmat az egyéni élet tuda-
tosítsa és a tudatalatti indulatok, a tudat világosságában szétfo-
szoljanak. A szellem és a kultúra világában tehát Freud is az em-
bertani folyamatnak nagy racionalistája. Éppen úgy, mint azok a
nagy társadalmi ujitók, akik nem tartottak igényt arra, hogy
az egyén lélektani jelenségeit törvényekbe foglalják, de a társada-
lomtudományban megszüntetett egyén helyébe lépő tömeg tartós és
nagy történelmi változásainak eseményeinél, a lélek fellobbanó és
gyorsan kialakuló indulatait, mint a gazdasági érdekek és az eszmei
formák szellemtani és társadalmi lelki elemeit, tiszteletben tar-
tották.

Négy évtizede, tehát Freud fellépése óta tudjuk, hogy a tudatra
nézve kínos átélések az automatizmussal a lélek olyan rekeszébe
kerülnek, ahol tudatosságukat elvesztik. Ez a rekesz a tudattalan.
A tudattalan tehát nem bonctanilag is meghatározható terület —
a Freud előtti lélektan sokáig ebben a tévhitben volt — hanem az
a kellemetlen, sokszor kínzó képzet, amit el kell üzni, el kell foj-
tani. Ezek a kínos képzetek tulajdonképpen nem mások, mint a lé-
lek öntudatlan rétegeiben felgyülemlt gyermeki és ifjúkori amo-
rális ösztönök, kezdetleges képzet-komplexumok, az én gondolati,
erkölcsi és esztétikai összhangját zavaró lelki kórságoknak, meg-
fékezett szenvedélykitöréseknek maradványai. Mint az izmosodó
fán az átélte évek évgyűrűi, az emberi lélek bensőségére fonódnak.
S amikor a nemes tölgy kérgét lehántva, a fejsze csapásától elzu-
hanó törzs belseje megmutatja a maga évgyűrűit, úgy tör fel az
orvos óvatos irányítása mellett a lélekből is az a sok szenvedés
és kínzó visszaemlékezés, amelyeknek kórokozóit maidnem kizá-
rólag a szerelmi életben szerzett benyomásokban és különféle
vágyrezdülésekben sikerült megtalálni. Gyakori a vád, hogy mint
az álomanyagot, úgy a nemi mozzanatok kórokozó jelentségét is,
Freud tulbecsülte. A Freud-ellenes irodalom soha sem titkolta,
hogy egyéb lelki izgalmak képződését és elfojtását kísérő tanul-
mányait többre becsüli annak az autoerotizmusnak vizsgálatánál,
amelynek erős elfojtása főleg a kamaszkor nemi vágyakozásai-
nak áradatában olyan lelki zavarokat és fejlődési gátlásokat okoz.
A freudi tan szerint, az álmok, a lélek tudatalatti részeinek leg-
érdekesebb megnyilvánulásai, tulajdonképpen jelképek. Az álom-
tartalom képei, amelyek mögött éppen úgy kísért az öntudatlan
vágy, mint azokban a lelki idegbajban szenvedő betegeknek elem-
zésében, akiknél a kórokozó erő a feljegyzések szerint többnyire
a nemi élet valamelyes zavarából keletkezett. Az álmokban sze-
replő vágyak legnagyobbbrészt olyanok, hogy tudatunkban szé-
gyelnők magunkénak vallani. Ezért ha gondolatainkban felmerül-
nek, igyekszünk azokat elnyomni. Még ma is korunk velejárója,
hogy ösztöneinket és vágyainkat, valamint vágyakozásainkat meg-
valósító álmainkat szégyeljük. Még sem tudunk tőlük megszaba-

Freud tanításának döntő indulatait a tudatalattiságból, a lélek titkos kamaráiban kialakuló ösztönök és vágyképzetek ösanyagából kapja. Ezek a mélyből jövő tudattalan ösztönzések a tudatosítás állapotára törekednek. A freudi tan az emberi lét legfőbb törekvését alváskor álomképekké fejlődnek. Legtöbbször úgy, hogy beteljesednek. Olyan vágyak ezek, amelyek erkölcsi világunkkal sokszor éles ellentétben vannak. Nemi, bosszuállási, sőt gyilkossági vágyak. Az öntudatlanunkban tovább élő gyermeki lélek termékei. Amikor Freud az álmok helyes értelmezését, helyesebben a szimbolumok képzettartalmát adja, tulajdonképpen gyermeki létünk lelki alkatán át visszamegy az »És«-ig, az Ósvalamiig és a lelki életnek olyan fontos elemzését adja, hogy az álomiejtés a lélektan kezdő korszakának egyik legjelentősebb állomása.

Mindezt előre kellett bocsátanunk, hogy a lélekelemzés szerepét és a tudományok hierarchiájában betöltött jelentőségét megértsük. Freud előtt a lélektani tudomány abban a sajátos állapotban volt, hogy tulajdonképeni tudattalan célja az igazság elhomályosításában merült ki. Nem voltak eszközei a helyes felismeréshez! A lélekelemzés tudományos jelentősége abban az érzelmektől, elfogultságoktól mentes valóságakaratban van, hogy kollektív lélektan adjon. Az emberiség ősi és az egyén gyermekkorából kioldható végtelen léleklátást, amely nem bölcselő, nem történeti és nem is esztétikai hajlandóságból, hanem abból a szigorúan tudományos lelki alkatból fakadt, amely társadalommagvarázó kísérleteiben sokszor történelemellenes. Így a »Totem és Tabu«, az őstársadalom fejlődését nem a gazdasági vagy a szellemi szabályokon alapuló társadalmi munkán át, hanem a nemi ösztönökön alapuló tudattalan tényekből keresi. Így vált közhímmé az Oedipus-komplexuma, amely nem más, mint egy nemi megalapozású modern mitológia. Ugyanilyen szempontok vezetik a modern háború okainak megjelölésénél is. Szerinte a háborúnak indító okai: sem gazdasági, sem uralmi szándékok. A végső ok az egyénben van. Az ember rombolási vágya, a halálösztönnek ez a csökevényes tartozéka, amely mint a legősibb élettani ösztön, kiélésre törekszik. Ennek alapján a társadalmi ösrétegekben lerakódott, továbbélő fejletlen szadizmus tenyészt ki a háborút, s így a társadalom megszervezett támadó szándékában az egyén jellemvonása a döntő. A történelmi anyagelvűségnek a háború kérdésében ellenkező álláspontja van. Éppen ebben az ellentétben mutatkozik meg legélesebben az a bizonyosság, hogy Freud lélektani ismeretelméleti és logikai felfogása teljesen letér a marxizmus útjáról és ha felismerése, mint már fentebb valahol mondtuk, tárgyilagos valóságból fakad is, ezen a látszólagos összefüggésen túl, a lélektan valóban csak a tudomány forradalma. A polgár lázadása az ösztönök ellen, amelyekről szabadulni akar. Freud maga írja valahol, hogy az emberi önhiúságot három nagy sérelem érte. Először, amikor Kopernikus bebizonyította, hogy a Föld nem a világ közepe, másodsor, amikor Darwin rámutatott arra, hogy az élők világában az ember nem külön világ, s harmadszor, amikor a lélekelemzés bebizonyította, hogy az ember nem ura saját lelkének.

Ennek a bizonyosságnak a kísérleti anyaga az ember. A teljes ember. A maga állati, lélektani értelemben vett tevékenységével és minden szublimált származékával. Ezért téves az a mindinkább divatosabbá váló kísérlet, hogy lélekelemzésről, mint világtárfogásról beszéljenek. A lélekelemzés egy szigorúan tudományos módszer. Éppen úgy nem lehet ellene eszmei harcot folytatni, mint ahogy például az orthodox marxizmus minden makacs küzdelme megtorpan Mach természettudományos, vagy Bergson lélektani bölcsesete előtt. A lélekelemzés tehát, mint tudományos módszer, minden olyan tudományban érvényesíthető, amelynek vizsgálódási tárgya az ember, vagy az ember bármily szellemi terméke. Az anyaggal szemben a lélekelemzés érzéketlen. Ezért a technika is távol esik tőle. Csak az Ember érdekli. Mindaz, aminek kialakulásában az embernek jelentős szerepe van. A mítoszok felé éppen olyan mély érdeklődéssel fordul, mint a modern irodalom minden műfaja felé is, mert hiszen ezek vágyakat, érzelmeket, indulatokat fejeznek ki.

A tudományon és a klinikai gyakorlaton túl, a freudizmus felfedezései az irodalomban is messzemenő átértékelési folyamatot indítottak el. Tulajdonképpen az irodalom őse a lélekelemzésnek, mert hiszen az elmúlt századokon át, a lélektant az irodalom helyettesítette. Míg a múlt század anyagiassága az orvostudományból valósággal száműzte a lélektant, addig az irodalom nagyjai a lélek minden válságát hatalmas erővel és szenvedéllyel tárták fel. Igaz, hogy a korok álszemérmessége, a dogmák és a tekintélyek tisztelete az irodalmat sokszor letéritette a léleklátás igazi útjairól, de Rousseau valamennyi műve, a XIX. század francia irodalmának nagy lélektani regényei, így Stendhal »Rouge et Noir«-ja, Flaubert »Bovaryné«-ja, vagy Dosztojevszkijnek epileptikus rohamaiiban írott látomásai, a későbbi elmeorvostani kutatások számára fontos adatokat szolgáltatottak. Freud fellépése és a lélekelemzés tudományos és gyógyászati jelentősége a francia irodalomra különösképpen hatott. Nem volt csoda. A lélekkutatás orvosi módszereit maga Freud is Párisban tanulmányozta és Bergson óta, a francia szellemi élet a lélektannal mindig behatóan foglalkozik. A kimondott elemző Proust, minden valószínűség szerint nem tudhatott Freudról, mert sem a saját, sem pedig kortársai feljegyzéseiben ennek semmi nyoma sincs. Századunk irodalmának csodálatos *trouvaille*-je, hogy amikor Freud a lélek sérüléseiből a lélekelemzés módszeréig jut, akkor Proust a szavak és az álmok segítségével és a könyörtelen önleplezés szenvedélyével, a lélek legtitkosabb parányjaiból és aprólékos, rendetlenül egybehordott emlékképeiből, a tüneti lélektan nagyszabású regényét írja Gide regényeinek főalakjaiban sok a titok, a nem természetes szerelem. Teteteik mélyén az a tudatalatti ösztönerő kísért, ami a lélek utvesztőiből jut fel és lesz valósággá.

Duhamel, az orvos-író, már korlátlanul a lélektani kísérlet híve és regényei főalakja: Salavin, a kisebbségérzetével magányba menekülő tragikus figurának valóban jellegzetes klinikai köresete. Jean Cocteau védekezik a freudizmus ellen. A mai íróknak a kö-

vetkező mindennapi imádságot ajánlja: »Istenem, szabadíts meg engem századunk betegségétől és óvj meg a freudizmustól.« Közben megírja a »Les enfants terribles«-t, az ész és a célszerűség világától teljesen elzárkózó gyermekszobaregényt, amelynek lakóit, a fiút és nővérét, minden szerelemnél szenvedélyesebb testvéri szeretet kapcsol egymáshoz. Amikorra felnőnek, tragikus életüket, akkor is a végzetes gyermekkor áthatolhatatlan homálya és rendtelensége irányítja. Mauriac, a nagy katolikus regényíró büszke arra, hogy mint korának új regényírói, ő is Proust és Freud követője. Szenvetélyel és büntudattal küzdő lélekrajzain át, sokszor találjuk magunkat azokkal a lélektani csodákkal szemben, amelyeknek alapos elemzése inkább a freudizmushoz, mint a katolicizmus gyökereihez vezetnek. Julien Greent, az amerikai-ból lett francia regényíró sokat kísérti a hasadt lélek kételetűségére teremtett tragikus ember pusztulása, akinek sorsa ugyanarra a lélektani csodára mutat, mint Shakespeare kísértetei, vagy Dosztojevszkijnek egyszerre tépelődő, angyali és ördögi alakjai. A francia regényirodalom valóban telítve van freudi motivumokkal és Céline nyomorrészleteiben vagy Du Gard nagy novellájában, az »Afrikai vallomás«-ban annyi a freudi léleklátás, hogy annak módszerei nélkül aligha íródhattak volna. Az angol irodalomból James Joyce az, aki »Ulysses«-ének alakjaiban a lélekelemzés izgalmas érdekességű magyarázataival azonos sajátosságokra mutat és megfigyeléseit mindig a léleklátás fonalaira fűzi. D. H. Lawrence már tudatosan freudista író, alakjai a tudattalan ösztönök hatása alatt élnek. Később maga is megpróbálja, hogy az ösztönök titkos kamaráig jusson. Abban az időben írja érdekes lélekkutatási tanulmányát is, a »Psychoanalysis and the Unconscious«-t. A fiatal Aldous Huxley világműveltsége — ha csak átmeneti időre is — szintén nem kerülhette el a freudi hatást. A »Eyles in Gaza« figyelmes olvasója észrevehette, hogy a történeteket szeszélyesen felváltó időszakok váratlan fordulatain át, mindig a lélek lemeztelenített ösztönéletére mutat. Az amerikai irodalom nagy freudistája: Sherwood Anderson, a társadalom lekerültjeinek sexuális életében tiszta, valóságos elemző módszerű körtüneteket ad.

A német irodalom szorosabb, szinte vérségi kapcsolatba lépett a freudizmussal. Amikor az új német naturalizmus kimerült, szívesen fordult kórtani tünetek és a lélekelemzés talányai felé. A lélekelemzés erősen felfokozott nemi jellege az elnyomott szekszuális vágynak, a libidónak megannyi torzformája, az új német regényirodalomnak valóságos tudományos felkészültségét vetette meg, amely csakhamar odáig fejlődött, hogy a lélek legöntudatlanabb rejtekeibe is bevilágított. Thomas Mann »Zauberberg«-jének betegség és tétlenség között élő alakjai, Franz Werfel »Nápolyi nővérek«-jének apakomplexuma és »Az érettségi találkozó«-nak elmosódott, ifjúkori emléke valóságos okmányai annak, hogy napjainknak ez a nagyszerű regényírója, a freudi lélektannak, sőt Freud egyik nagynevű tanítványának, Alfred Adlernek egyéni lélektani módszerességével írja regényeit, mint ahogy a néhány

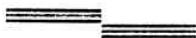
évvél ezelőtt elhunyt Jakob Wassermann is a Kerkhoven-trilógiában a legszabályosabb lélektani regényt adta. A freudizmus tudományos leplezése, a gyermekkor zavarából visszamaradt képzetek természetesen a gyermekkel foglalkozó irodalomnak is új területet nyitottak. Colette néhány pasztellfinom regénye és Stefan Zweig első novelláskötete, az »Erstes Erlebnis«, a magyar irodalomban pedig Márai Sándor »Zendülők«-je és Komor András »A varázsló«-ja azok a művek, amelyek a fejletlen képzetből visszamaradt motívumaival valóságos elemző remek. A magyar irodalomban a freudizmus elsőnek a kritikus Ignotusra hatott, később Molnár Ferencnek néhány szindarabia álomjeleneteinek jelképeiben is fellelhető volt. Babits Mihály »Gólyakalifá«-jában, Karinthy Frigyesnek néhány nagy novellájában, Kosztolányi Dezső »A véres költő«-jében, több felejthetetlen élményű versében s legutabban a fiatal Körmendi Ferenc »Boldog emberöltő«-jében és a »Bűnösök«-ben tapasztalhattuk, hogy a lélekelemzés nemcsak a tudósnak, hanem a költőnek is egyre jelentősebb feladatköre. A költői alkotásnak, az életanyagnak és a regényalakok megformálásának egyre jelentősebb segítő eszköze. A lélekelemzés felfedezése előtt is voltak lélekelemző írók — Shakespeare, Goethe, Balzac, Jacobsen, Ibsen és mások — s épen Nietzsche hangsúlyozta, hogy a társadalomnak olyan teremtkre van szüksége, akik egyesítik magukban a papot és az orvost. Az irodalomnak is szüksége van a pszichoanalízisre, de ez csak eszköz lehet. Cél sohasem. Példa erre a francia Lenormand több fülfedt drámája, amelyek a freudi lélektan jegyében íródtak és Grand Guignolba fuladtak.

Mint minden úttörőnek, így Freudnak is, voltak követői és rajongói, akiknek nagy tábora a freudi léleklátás élettani és kortani módszerein át a mai lélekelemzés nagyszerű épületét emelték. Wilhelm Steckel, a lelki betegségek előidézésében mutatókozó nemi zavarok mellett a bűnügyi törekvéseknek s az ebből származó büntudatnak is fontosságot tulajdonít. Vallja, hogy a léleklátást a freudi dogmák még nem zárták le, s hogy a tudomány szabadságával ma már a freudi módszert is túlhaladjuk. Alfred Adler a gyermeknek a felnőttekhez való kicsinyiségében, az alacsonyabb rendűség érzésében találja a lelki fejlődés komoly sérüléseit s a társadalomba illeszkedés körüli zavarait. Ezért Adler léleklátása elsősorban oktatói jelentőségű. Arra törekszik, hogy az embert a társadalomban eszményi élet-társsá erősítse. Nem nyul le az ösztönélet töredékeiig és nem veszi bonckés alá a büntudatot. Megmarad azon a szűk lélekerületen, amit az egyéni lélektan határol. A lélekelemzés legjelentősebb magyar mestere: Ferenczi Sándor volt, aki mint Freud, a nemi élet lelki visszahatásait kutatta és hű is maradt hozzá haláláig, ahová hat év után, most a Mester is követte.

A freudi léleklátásból kisarjadt újabb tanok ma már túlhaladták a lélekelemzést. Valóságos szintézissé, lelki gyógymóddá szélesültek. Elérték a lelki beteg titkos életvonalát s a lelki hát-tér teljes feltárása után, hozzásegítik a beteget, sőt sok esetben

az egészséges embert is ahhoz, hogy a nemihez, társadalmihoz és a munkához való helyzetét felismerve, lelki elferdüléseit maga javíthassa. Megtanítottak bennünket arra, hogy lelkünk minden munkóját elvetve, szabadon élhessünk. »Ismerd meg magadat«, ebből az ősrégi életelvből fakadt a freudi tan biztató zengése, hogy meg hozza a lelkünket béklyóba szorító bilincsek lehullását. Az élete magas korában menekülésre kényszerült agg tudósnak halála előtt megadatott a ritka alkalom, hogy a világban széjjelszórta élő követőinek és rajongóinak kis csoportját fogadja és hozzájuk intézett pár, keresetlen szóban, mint a bibliai Mózes a hegyről, számba vegye élete nagy munkáját, tanának eredményeit és rámutasson a léleknek arra a területére, amely még megmunkálatlanl maradt. Az ő munkája termékeny, igaz munka volt. S mint egyik objektív csodálója, Stefan Zweig, mi is idézzük Goethet, aki Freudhoz hasonlóan, ugyancsak nyolcvanhárom éves korában halt meg: »Was fruchtbar ist, allein ist wahr.«

Kázmér Ernő

VIGASZTALAN

*Rég volt, hogy kormos üvegdarabokon át
néztem a napba. Már fáznak az esték,
s reggel az utam rubinnal himezték
az aszfalt koldus leányai, a fák.*

*Nincs tetőm, buzám, sem vágyam, sem borom,
és társtalanok nagyon az éjszakák,
nincs csókos asszony, se biztató barát
a halál tövéén. Csak kétely meg korom.*

*A kincsem: nézem, hogy tapad feketén
a tájra a mord mulás és hallgatom,
hogy horzsolják holt ujjukkal ablakom*

*a levelek. S míg zord, szikár jegenyén
koncsorog az ősz, gyámóttan szavakban
sirok könny nélkül, sirok szakadatlan.*

DUDÁS KÁLMÁN

EMBEREK A KARAS MELLŐL

Féltiz van, mikor a verseci »Három pisztoly« vendéglő udvaráról kifordulunk kocsinkkal. Még egyszer visszanézek a szénaszagu kocsmaudvarra, a veszteglő, többi falusi kocsira, az ajtóban sütkérező, ásitozó pincérre, azután megadom magam a sorsnak. Egy határmenti, elzárt román faluba igyekszünk. Tizenkét kilométeres ut áll előttünk, a lehető legjáratlanabb a világon.

Zsongító bágyadság fekszik a városon. A tavaszi nap s'mogatóan süt. Végigzörgünk a délelőtti utcákon. Filmként gördül el a város képe. A kirakatok, a bóbiskoló újságárus a kávéház kapujában, a mozi előtt a reklámképeket nézegető két diáklány, a kézikocsivá előléptetett nagykepekü gyerekocsival hazatérő virágáros kofák, s egy-egy koránkelő, tipegő dáma a korzón, meghökkentő, új, tavaszi kalap-kreációjában.

Végigrázkódunk a hosszú fehértemplomi uton. A parasztkocsi úgy ráz, mintha villamos vibrációban részesülnénk és olyan zajt csap, hogy szót nem lehet érteni. Végre elhagyjuk az utolsó házakat, kiérünk az országuntra, a puha csendes utra, ha ugyan puhának, csendesnek lehet mondani. Mindjárt legelején megriaszt a félméteresnek tűnő mély kocsi-bevágás, oldalán sárgöröngy-halmokkal. Így lesz ez mindenütt? — Az iram megcsendesül és megkezdődik a kálváriánk. Kátyuból ki, kátyuba be, jobbra dőlünk, balra dőlünk, akkora zökkenőkkel, hogy néha szinte meg-rázkódik az ember agyveleje. A többi utas szót sem szól, egykedvűen ülnék helyükön. Magától értetődő, megszokott helyzet. Sőhaitok egyet és belenyugodva a megváltoztathatatlanba, feléjük fordulok. Kikkel is vagyok két hosszú órára a lehető legbizalmasabb közelségben együvé zárva?

Tulajdonképpen értem jött a kocsi. De jó falusi szokás szerint, ha végre akad valaki, aki befog és bejön a városba, aki csak teheti, rákapaszkodik, Sándoré, a fiatal oláh kocsis, ferdére csapott süvege mellől megvesztegetően tud mosolyogni. — »Még csak a nénjét vesszük magunkkal... Még csak Tituszt, az atyai jóbarátját... No és a csendőrt is. Ojjé, van itt hely bőven.« A határban felkérérdzkedik a végrehajtó. — »Csak nem hagyhatjuk gyalogolni?« — Kevés az ülés. Sándoré nem sokat gondolkodik, Leugrik a kocsirol, bemegy az egyik szőlőskertbe, felnyalából két köteg száraz venyigét és hozza a hóna alatt. Begyömöszölik lábunknál a kocsi-derékba, pokrócot dobnak rá, s kész az ülés. A román menyecske egyre csalogatja a végrehajtót, tenyerével paskolva az új finom helyet.

— Domnule tu... tu!

Egyre biztatja üljön mellé. Finomabb helye lesz, mint hintóban. De az nem áll kötélnek. Felkapaszkodik a kocsis mellé az első ülésre. Livia mellé Titusz kerül. Az asszony összevonja szemöldökét, haragosan mosolyog. A sáros bocskorával kényelmesen elhelyezkedő román férfi mosolyt nyom el a keze feje mögött.

— Félnék tőled — vigasztalja pár odavetett szóval.

Livia is mond valamit a foga közt. A végrehajtó hátraszól.

— Mit mond?

— Semmit goszpodin... — huzódozik mosolygósan a román.

Mint egy bárka a tengeren, úgy hullámnunk az uton és verődünk egymáshoz téhetetlenül, mint a lött nyulak a szekéren. Nevetséges volna most magányoskodni, hallgatásba burkolódnunk, mikor a testek szinte összeérnek és hánykolódnak. Akarva, nem akarva összeakadnak a tekintetek, föléled a kíváncsiság: kiféle, miféle a másik? Hogyan él? Néha lépésben haladunk, taktusra düledezve s összeütjük a fejünket. Néha annyira féloldalt dőlünk, hogy az egyik kerék csak a levegőben forog, az utitársak egymásra esnek.

— Hoo-hopp... csuvaaj!

Rajtam kívül mindenki nevet. Semmi baj, ez így van rendjén. Sándore hátra sem néz. Szeme fényes, süvege továbbra is ferde... Néha változatosság kedvéért letér a nyáriutra. Talán hogy behozza az idővesztetiséget, veszettül hajt. A kerék nyomán friss, vizes sár csapódik fel, telefröcskölődünk. Közben riadozni kell a fáktól. Az ágak alacsonyok, minden percben lé kell buknunk, hogy arcunkba ne vágódjanak...

— Csuvaaj! — sivit Sándore vidám vészjele, s mind a hatunknak le kell buknunk a parancsszóra. Rázódunk, zötyögünk, sikitunk, szitkozódunk, ahogy jön.

Mégis jobb a döcögés a nagy uton. El lehet mélnézni a vidéken, a kocsis dudorászásán. Agyan lehet tütni az időt beszélgetéssel. A kocsi mélyében társaság alakul. A végrehajtó is visszafordul. Sándore cigaret-táját sodorva keresztbe ül az ülésen, hogy egy szót se mulasszon el.

Az érdeklődés központjában a falusiak állnak. Testük-lelkük büvkörébe jutunk. Így közelebről látszik, hogy a fiatal román parasztnyecske tulajdonképpen egy szép asszony. Szeme alól eleven élet villan. Asszony minden ízében. Ő maga is tudja. Megvan testének az a büvös kisugárzása, hogy mindenkinek tudtára adhatja. A férfiak folyton incselkednek. Utcán talán meg sem látnák. Most nyugtalanító ez a melletti lélekző, meleg asszony. Livia pirulva, de vidáman csatázik a vidámkodókkal. A román férfiak velük nevetnek. Tudják, hogy asszonyaik szépek, kíváncsiosak, s félteni nem kell őket, mert kedvese otthon mindegyiknek van.

Hol is tanulhatta ezt az alig észrevehető szemjátékot, a kacérkodást egyszerre három férfival? Honnan veszi a bátorságot, magabizást, ami lesugárzik róla? Pedig a katrincáján kívül nincs semmi csak a két szép, pirosra festett arca. Széles szoknyáját eligazítva oly kényesen ül, mintha ő ülné a főülésen. Kezével az ölében játszik. Látszólag odaszegzi a tekintetét, de néha-néha támadóan felvillantja. Minden figyelmet magára von. A végrehajtó feje is többet van hátrafelé, mint előre. Livia egy cseppet hátradőlve gunyosan megböki a vállával.

— Látod Domnule, miért nem ültél mellém? Most folyton csavargathatod a nyakad.

— Talán nem is tetszik?

— Dehogyan, csak csavargasd.

Livia mindenre talál feleletet. Szavai csakugy pattognak. Már elfajul a tréfa. Titusz nem akar tovább tolmácsolni. Az asszony piros, mint a rózsza, leszögzi a tekintetét, mormog a foga közt. a »drakut« emlegeti.

— Mit mond? Mit mond? — követelik a férfiak.

A román mosolyogva rázza meg a fejét.

— Nem lehet megmondani goszpodin.

Titusz szép, sápadtarcu, hosszú ember. Hangja nyugodt, beszéde vonzó. Fényes, fekete hajában néhány ősz hajszál. Még Liviáná is érdekesebb. Akaratlanul veleszületett délceg tartással dől előre az ülésen. Beszéd közben az ember szinte elfelejti, hogy paraszttal áll szemközt. Elfelejti kerges kezét, piszkos tarisznyáját, amit az ölében tart, s hogy ott-hon talán szalmazsuppon hál. Ahogy mosolyog, ahogy minduntalan a süvegéhez nyul, hogy újra a fejére igazítsa, egy filmszínész is megirigyelhetné mozdulatáért.

A csendőrnek úgy látszik új állomáshelye a falu, mert folyton kérdegeti:

— Van kugli a faluban?

— Nincs.

— Billiárd?

— Mi az?

— Olyan golyók, amit lökdösnek.

— Nincs-nincs.

— Kocsma sincs?

— Nincs... — nevet. — Van egy-két ház, ahová inni járunk. de minden háznál van »cujka« (ital).

→ Könyv? Ujság?

— Ah minek az? A papnak jár, de senki sem olvassa.

A végrehajtó már ismeri a falut, de a csendőr nem akarja elhinni a dolgokat.

— Hol szoktatok beszélgetni?

— Itt-amott, mindenütt.

Csodálkozva méregette a férfit, mint egy más világból valót.

— Hát mit csináltak, minek örültök akkor?

— Iszogatunk, beszélgetünk... meg...

— Meg — vágta rá a végrehajtó — jártok a »dragucához« (kedves-tekhez)

A szép oláh mosolygott, nyújtózkodott és nyugodtan szembenézett vallatóival, mint aki jobban tudja az élet értelmét.

— Hát mi is kell egyéb goszpodin?

— »Cujka« és »draguca«... — csufolódott amaz. — Tudom: nem is ember a faluban, akinek nincs kettő-három.

— Hogy lehet így élni?

Titusz a vállát vonogatta.

— A mi életünk is elmulik, éppenugy, mint a tiétek...

— Vannak szép lányok? — érdeklődött a csendőr.

Újra a végrehajtó válaszolt:

— Én még egyet sem láttam. Itt csak kislányok vannak, dragucák és vénasszonyok.

— A lányok hol vannak?

— Azokat, ahogy kikerülnek az iskolából, 13 éves korukban férjhezadják. Egy ideig nyílnak, mint a rózsák, két-három férjet változtatnak és harmincéves korukban vénasszonyok.

— Megesküdhetnek?

— Ki beszél esküről? Lakodalmat csapnak és kész.

→ Minek akkor a pap?

— Temetni... temetni a sok gyöngye gyermeket, a korán elpusztult vérbajosokat. Három temető van.

Nem éreztem a sötét képből semmit. A három falusi, úgy látszott, maga az erő, az élet. Legalább is, amíg a kocsin ültek. Nem érdekelte őket a világon semmi, ami kívül esett a falujukon. Tőlük háboroghat, renghet a világ, emberek, fajok pusztulhatnak, mit törődnek ők vele? Az ő sorsuk bevégeztetett. Nincs mögöttük semmi, csak a magas dombhát, mely minden légáramlatot elzár.

Sándore siheder kedve felvillanyozza a társaságot. A falu felé járunk. A földeken messze, elszórtan emberek dolgoznak. Egyre veszettebbül hajt. Magasra tartja az ostorát és fütyögve, rikoltozva hajt, hogy messziről lássák a határban dolgozók, felesége, »dragucái«: hogy *most megy a Sándore haza!* Ez az élet! A beteljesedés, a cél. Az asszony sugárzott, vonzott, mint a nyíló virág, az oláh férfi pedig kérges kezére támasztva szép fejét, öntudatlanul is büszkén képviselte nemét. Az örök asszony, az örök férfi, semmi más. Újra zöld a határ, újra pattan az élet és ők telve vannak életerővel. Mi kell egyéb? Nem, nem akarom látni az árnyékokot, azt a csunya, nyitott sebet az asszony fiatal bőrén, az élvetegség visszariasztó, koráven ráncait a férfi mosolyában. Nem, nem akarom látni a romlást, mikor kívülről olyan szépek!

A faluhoz érünk. Mintha eddig hegyen jártunk volna, hirtelen mere-deken mélybe bukik a völgy. Meg kell állni, megkötözni a kerekeket, hogy leereszkedhessünk. Titusz és Livia kiszállnak, elbucsuznak. Míg Sándore a kocsikereket láncolja, elmázem az elémtáruló szép képet. A magasból belátni a házakba, udvarokba. A Karas ezüst csikja a falu alatt kanyarok el, azontul nagy mező hívogató öle. Az ember szinte odakivánczik hemperegni. Oh, hosszan lehet itt aludni, és hosszan álmodni, örök mámorban a dragucáktól.

Azontul nincs tovább élet. A mezőt elvágja a határ. Néha átjön a hír, átvetődik egy ember. Rettegve, félve csempésznek odaátrol petroleumot s miegymást.

Harangoznak. Benézek az egyik ablakon. Csupa hosszuinges, meglett férfi ül az asztal körül.

Titusz és Livia batyujokat fogva egy ideig utánunk néznek. Így messziről érthetetlen a varázsuk. Az a kis gyűrött, pirosrafestett arcu parasztasszony s ez a már meghajlott testü, sáros bocskoru parasztember árasztott volna magából annyi életet?

Már lent járunk az utcákon, a házak közt, melyekből lassan kihálnak az emberek. Szemem a lejtőn huzódó temetőkre téved. A sok kereszt mintha örködné a falu felett.

Börcsök Erzsébet

ÖREG HÁZ A CSIRKEPIACON

— REGÉNY —

Irta Havas Károly

A fiu egész éjszaka nem aludt. Mindig maga előtt látta Ilka néninek sápadt arcát, apjának felemelt öklét és fülébe visszacsengett anyjának el-elfojtott, csukló sirása. Összekeveredtek előtte a dolgok. Valami érthetetlen Ilka néni felé vonta. Ujra és újra maga előtt látta fehér kezét, amint egy pillanatra rásiklott apjának barna, izmos kezére.

Reggel a konyhában itta meg a kávéját. A cseléd, aki otthos volt a házban, furcsán nézett rá.

— No Petykó, beteg vagy? Akkor ne menj ma iskolába. Megvárjuk, amíg apád elmegy és aztán visszabujsz az ágyba.

A fiu lassan megrázta a fejét.

— Nincs nekem semmi bajom, csak nem aludtam az éjjel. Rossz éjszakám volt.

A kövér, tenyeres-talpas lány, aki nagyon szerette, nevetve fordult hozzá:

— Rossz éjszakád volt? Miért nem szóltál? Bementem volna s bedörzsöltem volna a fejedet a migrénstifttel.

A fiu megborzongott. Jól ismerte a migrénstiftet. Makk-formájú latokban tartották. Anyja, ha nagyon gyötörte a fejfájás, végigdörzsölte vele a homlokát s a szeméialját. A gyerek ilyenkor csipős és hüvös illatot érzett. A migrénstift most egybekeveredett anyja szenvedésével. Alig tudta visszaszorítani a könnyeit. Ugy érezte, hogy mialatt kinn a konyhában issza kávéját s hallgatja Erzsi nagy hangját, anyjának keserves órái vannak.

Kiszaladt a konyhából s magára rángatta a kabátját. Pedig máskor nagyon vigyázott, mert prémgalléros volt s belül báránybőr béléses. Nem akadt az egész osztályban még egy ilyen kabát s ezért büszke volt rá. A kabát jelentette az uriságot, a gazdagságot, a furcsa ismeretlen világot. Lelke legmélyén távoli és elérhe-

tetlen világ felé vonzódott. De a kabát most nem okozott örömet, be sem gombolta, pedig szép, cifra gombjai voltak, amelyekért irigyelte az egész osztály. Hóna alá csapta a szíjjal összeszorított könyvcsomót, egy percre ránézett a kopott, rongyolt szélű atlaszra, amelyen nagy aranybetűkkel állott a neve, aztán kiszaladt az udvarra. A lány utána kiáltott:

— Mi az, elfelejtettél köszönni? Anyádtól sem köszöntél el! Megérdemelnéd, hogy apád jól elnadrágozzon.

Ezt már csak úgy messziről hallotta. A kapuban ott állt a hosszúra nőtt lány s feléje sietett, valami hajtotta hozzá. Szüksége volt valakire, akinek elmondja, hogy mi kavarog benne. A lány nekitámaszkodott a kapunak, úgy várta. A fején fekete sapka, szőke haja kikandikált alóla. A fiu elnézte a szőke haját, amely a téli reggel hideg sugárzásában aranyosan csillogott és arra gondolt, hogy se Ilka néni, se az anyjának nincs szőke haja. Ez megzavarta. Összekavarodott lelkében Ilka néni, meg az anyja s ijedten eszmélt rá, hogy Ilka néni is szereti. De nem úgy, mint az anyját, nem úgy, mint a lányt, valahogyan egészen másképp, talán jobban, erősebben.

A lány megrázta. Mérgesen, haragosan, mint akinek számonkérnivalója van tőle.

— Már egy órája várok rád. A végén még majd elkésem miattad. Nem is tudom, mit kinlódok veled. Olyan lassan mozogsz, mint valami vénasszony.

A fiu igyekezett hosszukat lépni, hogy a lányhoz igazodhassék. Az volt legnagyobb szomorúsága, hogy kurta lábaival csak nehezen, ugrálva tarthatott vele lépést. De most nem gondolt erre, hanem a történetekre s egyszerre váratlanul buggyant ki belőle a kérdés:

— Mondd csak, miért ment el a te anyád?

— Ahhoz te nem értesz — intette le a lány — Aztán ilyesmiről nem is szokás beszélni. Jött valaki s elment vele.

A gyerek nagyot nyelt s kisvártatva újra megszólalt:

— Az apád is elment volna, ha jön valaki?

A leány eleresztette a füle mellett a kérdést, helyette az utca közepén menetelő katonák felé fordult, s odamutatott az egyik hadnagyra:

— Nézd, hogy ugrál! Uj cipője van a hadnagy urnak és nem

akarja besározni. Mindig ugrik egyet, ha tócsa kerül utjába. Csuda mulatságos.

A fiu összeharapta az ajkát. Megérezte, hogy a leány a fecsegéssel ki akar bujni a válasz alól.

— Margit hagyj abba, — mondta bosszankodva — Nekem ne hadnagyokat mutogass, ha kérdezek valamit. *Azt kérdeztem, hogy az apád is elment volna, ha jön valaki?*

A lány nem válaszolt, egész gyereksereg verődött köréjük, már künn voltak a promenádon és most elvált az utjuk. Az egyiknek a városháza felé kellett menni, amely mellett ott huzódott az öreg gimnázium hosszú, tömzsi épülete, a másiknak a zárda felé. Egy percre még megálltak a patika előtt, a fiu tele ellenségeskedéssel, a lány ellágyultan és gyengéden.

— Majd este, majd holnap, vagy a jövő héten. Egyszer majd megmondom neked. Nagyon nehéz ám ezekkel az apákkal, meg anyákkal. Sok bajt csinálnak. De most nem bírom ezt neked itt az utcán megmagyarázni. Te még kisfiu vagy és nem értenéd meg rögtön.

A fiu sértődötten sarkonfordult és tovább ment. Alig állt meg a könyvesbolt előtt, pedig ott volt a nagy földgömb és mellette a nagy könyvek, amelyeket máskor szívesen elnézegetett. A tanár urak is ott szoktak üldögdélni a könyvesboltban, széles, nagy bőrfotelekben, kabátban, kalapban, kezükben könyvvel. Az öreg Székely bácsi, a boltos odatámaszkodott az egyik pulthoz és magyarázott. Olyan volt ez, mintha Székely bácsi volna a tanár és a tanárok a diákok. Ezért a reggeli látványosság nagyon sok diákot csalt a sarki könyvesbolthoz, de csak kevesen mentek be vásárolni. Mert ha szerették is nézni a tanárokat, nem szívesen mentek közelükbe. Így ceruzát, füzetet, radirgumit, tollat a másik boltban vettek, ahol nem volt tanár, s ahol minden kétkrajcáros vásárlásra lehuzós képet kaptak ráadásul.

A fiu csak egy percre állt meg a könyvesbolt előtt, mert megpillantotta édesapját. Benn ült ő is s valamit magyarázott a hosszú, nagytenyerű, hirtelenkező hitoktátónak, akitől a diákok jobban féltek, mint bármely tanártól. — Hátha a tegnap este történeteket mesél el neki? — futott át agyán a gondolat, hiszen régi pajtása volt, iskolatársa.

Nyugtalanossággal telten, szívdobova sietett az iskolába.

Benn az osztályban az alacsony bolthajtásos teremben pokoli láрма fogadta. Ez a láрма akkor se hallgatott el egészen, mikor belépett a tanár. Kistermetű, jólöltözött, széparcu ember volt. Hosszu fehér selyemnyakkendőjét arany pánt szorította le s kicsi, ápolt keze fehérén világított. Mindig mosolygott, de a mosolygása mögött a gyerekek kegyetlen szigorúságot éreztek. A tanár elsőnek a fiut hívta fel, mereven rámutatva fehér ujjával, de ő nem tudott semmit. Gondolatai az események hatása alatt összezavarodtak. Egyetlen épkézláb feleletet sem tudott kinyögni. Valósággal megkönnyebbült sóhajjal ült a helyére. Pedig szinte látta a rossz kalkulust, amelyet a finom megjelenésű tanár mosolyogva jegyzett be noteszébe. A másik órán is ugyanugy járt.

— Na megállj, megmondom apádnak, már délután megmondom neki. — Szidta a testes, paraszti formájú ember öblös hangján.

S mintha csak a balszerencse kergetné, a folyosón akaratlanul beleszaladt a szigorú tisztelendő urba. Az nem sokat teketőrizott, lekent neki egy pofont, s ráförmedt:

— Na megállj, szólok az apádnak. Nem tanulsz, csak garázdálkods.

A fiu tele lett keserőséggel. Érezte, hogy büntelen, s hogy semmiről sem tehet. Mindent összezavartak benne az előző esti események. Iskolai gondjait elnyomták az otthoniak. Újra és újra Ilka néniire kellett gondolnia, minden baj okozójára. Könnyes harag töltötte el iránta. Délben, mikor a régi kapu feltárult, s a többi gyerek hazarohant ebédelni, ő Ilka néni lakása felé vette útját. Még érezte, hogy e percben okvetlenül beszélnie kell vele. Lélekszakadva sietett a tereken s az utcákon keresztül.

Ilka néni egy hosszú, fordított házban lakott, melynek három ablaka az utcára nyílt. Az ablakok előtt szalmapólyás rózsafák dideregtek. A fiu odaérve, izgatottan csengetett be. Odabenn Ilka néni hatalmas kutyája, — mely még apijáról maradt vissza, örvendező ugatással ugrott rá.

Ilka néni nyitotta ki a kiskaput. Mikor meglátta a kipirult arcu, idegességtől remegő fiut, a szívéhez kapott.

— Valami baj van? Talán az apád?

A fiu szinte betolakodott a folyosóra. Le se kapta a kalapját, csak úgy morogta a kezitesókolomot és megállt a lány előtt.

— Valamit mondani akarok magának Ilka néni.

— Ezért szaladtál? Na gyere be a szobába, aztán mondd el.

S megfogta a gyerek kesztyűtlen kezét, majd végigsimitott az arcán.

— Csupa tűz vagy, a kezed meg jéghideg. Nem vagy te beteg Petykó, nincs neked lázad?

— Nincs nekem semmi bajom — aztán fuldokló sirással bugygyant ki a száján. — Nekem nincs semmi bajom.

Ilka néni szinte berántotta a szobába, lehámozta róla a kabátot, cókмокjait egy székre rakta, s magához ölelte. A fiú érezte erős mellének lüktetését s még forróbb lett a feje.

— No mondd Petyko, mi bajod? Valami rossz fát tettél a tűzre és nem mersz hazamenni? Majd együtt megyünk, akkor semmi bajod sem lesz.

A gyerek most már erősen sirt.

— Ugy, mint tegnap... Bár megvert volna, jobb lett volna, minthogy közibünk állt... akkor az anyám sem sirt volna...

Ilka néni arca e szavakra elvörösödött s a vörösség leszaladt a nyakára. Mintha az egész teste lángbaborult volna.

— Hát mi bajod van? Az, hogy tegnap nem kaptál ki?

— Nem, nem! Az a bajom, hogy szeretem magát, az anyámat, meg az apámat. Az a bajom, hogy az apám, meg az anyám majd elmennek, úgy ahogy a Margitnak az anyja is elment. Nem akarom, hogy az anyám elmenjen...

Ilka néni lassan eleresztette a fiút, aztán különös tekintettel nézve rá, visszahátrált a falig. Ott megállt, s megtámaszkodott. Az arca fehér volt, csak szemei ragyogtak sötéten. Valamit mondani akart, a szája megmozdult, keze előrenyult, de csak sirás tört ajkára. A fiú szívenütve, rápillantott, meglátta sirásban eltorzult arcát, megsajnálta. Odaszaladt hozzá, simogatni kezdte. Alig ért fel a derekáig, mégis úgy érezte, hogy meg tudja vigasztalni.

— Ne sirjon... én nem tehetek róla, hogy megmondtam, hogy el kellett mondanom... én csak jót akartam.

A többiről már nem tudott. Semmiről sem tudott, azt sem, hogy Ilka néni kocsin vitte haza. Hetekig feküdt, láza volt, sirt, sikoltozott, az öreg doktor csóválta a fejét és néha furcsán nézett az apjára. Mindenki lábujjhegyen járt, mindenki rettegett attól a perctől, amikor az öreg doktor vállat von, annak jeléül, hogy nem segíthet. Mert az volt a szokása, ha reménytelen volt az eset.

— Most csak imádkozzanak, az Uristen a legjobb doktor.

Aztán ez is elmúlt. A gyerek már asztalhoz ült, evett, néha már mosolygott is és egyszer azt sugta az anyjának, hogy nagyon

szeretné, ha beengednék hozzá Margitot. A hosszú szőke lány odaült ágya szélére, kezébe vette két lefogyott, sovány kezét és csókolgatni kezdte.

— Látod Petykó, milyen buta vagy. Csak azért, mert meg akartak verni, kimentél a hóba és ott álltál a hidegben. Ettől fáz-tál meg. Ne tedd ezt többet. Nekem nagyon rossz volna, ha újra megbetegednél, elvinnének s én egyedül maradnék ebben a csunya házban.

A gyerek lefejtette magáról a gyöngéden simogató, lányossá melegegett kezeket.

— Nem ezért mondtam, hogy engedjenek hozzám. Kérdeztem tőled valamit múltkor, akkor nem válaszoltál. Elmennek az apák is? Azok is elmennek, ha jön valaki?

A lány kutatva nézett az arcába, megigazgatta parnáját a láta megett, aztán megpróbált mosolyogni.

— Furcsa kisfiu vagy te Petykó, olyanokat kérdezel, amiket fiuknak nem szabad.

— De tudnom kell, mert ha az apák is elmennek, akkor én nem akarok meggyógyulni. Anya jó, anya soha sem út és nagyon szeret engem. Azt tudod, hogy apa ver, sokszor megver, de ha elmenne...

A lány felkelt, odament az ablakhoz és kinézett a galamb-ducra, amely zörcsen emelkedett fel a fehér udvar közepéről. Mint-ha csak a galambokat nézte volna, úgy beszélt hozzá. A fiu csak a hátát látta, keskeny, még nem is lányos, meg-megránduló hátát.

— Az máskep van, az apak nem mennek el. Azok itt marad-nak, azoknak nem kell elmenni, ha jön valaki... Csak az anyák-nak kell — és jó neked, hogy a te anyád sohasem fog elmenni.

Utána kiszaladt, megrémitván a fiu anyját, aki csak annyit látott, hogy a lánynak tele van a szeme könnyel, szája keserves kinban vonaglik. Berohant a szobába, azt hitte, hogy valami nagy baj történt, de a fiu mosolyogva nyujtotta felé lesóványodott karjait:

— Milyen jó, hogy most már tudom: Te soha nem mész el s apa sem megy el. Margit megmagyarázta, hogy az apák soha nem mennek el.

Aztán elaludt s este már rámosolygott Ilika nénire, mikor az apjával odalépett az ágyához.

(Folytatása következik)

MAGÁNOS GULA

*A völgy fölött a bércből kiszakadva
kéken mered a magános gula,
gőgös fejét a felhőkbe furja, --
az élet törpén totyog el alatta.*

*Az élet alatt ballag boldogan,
ő törvénytörően a magasba szökken,
ösztöne parancs a vak fényködökben,
mint egy őrült, bus zseniors, olyan.*

*S ha este van a hegyvilág felett,
mint roppant gombaszáron pöttyös sapka,
a gula békén és szelíden tartja
a csillagokkal teliszórt eget.*

DUDÁS KÁLMÁN

RÉZKARC

*Mint végtelenbe induló madár,
ugy leng a hid a néma alkonyatban.
A víz, a part gazdag biborban áll,
fölöttük varjak baljós csőre csattan.*

*Messze fűzések csonkjai merednek,
mint meztelen égre kulcsolt karok,
tul erdő ködlik, tar-barnára vedlett
váza úgy hat, mint november balog*

*rajza: (egy felmerült képet idézel)
nagy, lompos asszony rongyait sulykolja
az özvegy tájnak, mit elkanyarodva
a folyó vize játékból kettészél.*

DUDÁS KÁLMÁN

A BÉKEANGYAL

— ILITY VOJSZLÁV —

*Mély éj uralkodik, minden élő alszik,
Fenn az öreg tornyon éjjélütés hallszik.*

*És ebben a percben, egy lilium ággal,
Angyal ereszkedik le a mennyországból.*

*Senki fel nem ébred, minden alvó hallgat,
Emberek nem látják, nem látják a vadak.*

*De érzik az ágak, csöndben összesugnak,
És érzik a szellők, halkán összebugnak.*

*És a Békeangyal a vak sötéttségben
Az elhagyott templom oltárára térdel.*

*Üdvösséges mellén keresztbetett kézzel,
Hajnal pirkadását lesi künn az égen.*

Fordította: SZIRMAI ENDRE

AZ „EURÓPAI“

I.

Régibb és újabb lélektanról beszélhetünk.

A régibb a lelki élet képességeivel és állapotaival foglalkozik; azt írja le tehát, hogyan gondolkozik, emlékezik vagy akar az ember, vagy hogy miként viselkedik, amikor szorgalmas vagy irigy, utánoz, lelkesül vagy alázatos. E régibb lélektan számára a lelki élet csak mint egyes képességek és magatartások mozaikja létezik.

Az újabb ezzel szemben már az élő ember lelki világának egészét tartja szem előtt. Számára az »egyen« mindenkor a gondolkodás, akarat és érzület, valamint a sajátos lélekállapotok: például a szorgalom, az irigység, az utánzó készség, a vallásos áhítat vagy a lázadó szellem bizonyos »proporciója«, vegyülete.

Röviden: *az újabb lélektan jellemtan, karakterológia.*

Wilhelm Pinder említi egyik szellemes írásában, hogy a karakterológia, »amely az orvostudomány területéről egyre jobban a szellemtudományok felé törekszik«, már — 1926-ban »biztos szakavatottsággal« beszél a jellemalkat két főtipusáról: a Lang- és Breitmenschről, vagyis a nyulánk és gömbölyded tipusról...

Mint tudatos ismeretelméleti alapokon nyugvó tudomány a jellemtan valóban *alig néhány esztendő*s, bármily messze nyu'nak is vissza az eszmélés történetében első megsejtései. A lélekkutató figyelmét először — a megfigyelésre kiszemelt tárgy természete szerint — az érzékek munkája kötötte le, majd a gondolkodás-akarat-érzület folyamata, valamint a magatartásformák sajátos nyilvánulásai. Csak azután vehette észre, hogy nincs a pszichológus számára méltóbb tárgykör, mint *a pszüché tipikus alakjai*: azok *a jellegzetes lelki vegyületek*, ahogyan emberek érzéke'nek, gondolkodnak, éreznek, cselekszenek.

A Lang- und Breitmensch, a schizothym és cyclothym, az introvertált és extrovertált, az integrált és dezintegrált ilyen jellegzetes pszichikus vegyületek — vegyületek szinte a szó kémiai értelmében, mert hisz a lélek elemei keveredésének különböző aránya szerint különböző pszichikus anyagként jelentkeznek. Az egyes ember, aki az élet, a ráható külvilág benyomásaira így vagy úgy viselkedik, schizothym vagy cyclothym, intro- vagy extrovertált, integrált vagy dezintegrált — helyesebben *többé-kevésbé teljes képviselője e lelki típusoknak.*

Könnyen érthető, hogy az első tudományos karakterológusok orvosok voltak.

Az orvost nem fogalmak és szellemtörténeti alakzatok, hanem élő emberek foglalkoztatják — élők vágyai, kívánságai,

kényszerképzetei és lázálmái. Azt figyeli meg, hogy egy bizonyos beteg, adott körülmények között, miként viselkedik... Könnyen veheti észre, hogy e viselkedések és magatartások néhány sematikus megjelenési formára, típusra, egyszerűsíthetők s hogy e típusok például külsőleg hasonló felépítésű egyéneknek nagyjából azonosak... Leírja a megfigyelt esetet és kész a jellemforma, a pszichikus magatartás valamely jellegzetes vegyülete.

Orvos volt Kretschmer, aki a nyulánk és gömbölyded testi alkatnak megfelelő schizothym és zyklthym típust írta le, orvos a zürichi Carl Gustav Jung, aki az introvertált és extrovertált típus megfigyelője, orvos Erich Jaensch, ki az integrált és dezintegrált alkatban látja a társas ember két legjellegzetesebb formáját. Orvos volt Alfréd Adler, aki a kisebbségiérzetnek terhével járó lélekalkat felfedezője, és orvos volt a néhány hete elhunyt Sigmund Freud is.

II.

Freud lélekelemzése is egyre mélyebb összefüggést keres a lélek ősi magatartásformái s a társas élet intézményeinek lényege és alakulása között. A tanítványok közül Alfréd Adler épp azért nevezi a maga egyéni hangsúlyozásu tanát Individuálpсихológiának, mert az egyén és közület közti konfliktus egyik legfontosabb lelki okára tapint. Jung »egyénefeletti kollektív öntudatlanja« valójában a társas tapasztalás egy részlete, melyet a közület »ősidők óta« gyűjt s elraktároz az öröklés örök titkai szerint az egyéni lélek legmélyére. Erich Jaensch számára is egyre elválaszthatatlanabb egységbe folynak a lélek s a hordozó (vagy hordozott?) kultúra kérdései. Rendkívül érdekes, bár politikai szempontok szerint kissé túlhangsúlyozott »Gegentyp«-je: mindennek ellentmondó, ellenérző és ellene cselekvő típusa ragyogó példája ennek az egyre inkább *szociológiai irányu karakterológiának*, általános *társadalomtudományi nézőpontu jellemtanak*.

Szociológiai jellegű lélekalkatok Eduard Spranger »életformái« is: a vallásos, az elméleti, a szociális, a politikus stb. ember. Amíg azonban a német filozófus-professzor rendkívül messzenyúló és bonyolult szellemtörténeti összefüggésekre építi tanát, melyet »geisteswissenschaftliche Psychologie«-nak nevez, az angol gondolkodók egyszerűen a maguk reális pillantásával, szinte ösztönösen jellemlátó szemmel alkotnak szociálpсихológiai (javarészt etikus színezetű) típusokat: L. T. Hobhouse, a múlt évtized vége felé elhunyt kiváló angol társadalombölcsező például a »citizen« — persze nem a »várospolgár« vagy a »tőkés polgár«, hanem a közösségbe illeszkedő szabad ember kitűnő jellemrajzát adja. Egész etikus jellegű társadalombölcselete azon a meggyőződésen épül, hogy a társaséletben szükségszerű fejlődésirány szerint mindinkább így szabad polgárok nevelődnek, élnek és lesznek iránytadók. Szociológiai típusellentétre építi Thorsen Veblen is nagyhatású gondolatvilágát, mellyel megteremtette a szükséges szellemi légkört Roosevelttől társadalomalakító kísérletei számára.

Az »Európai« sem más, mint ilyen *etikus hangsúlyu társadalomlélektani típus*.

Paul Valéry beszélt először róla — 1922-ben a zürichi egyetem előadásában. akkor tehát, mikor a »Homo Europäus« egyik nagy lelki válságából ébredezni látszott, s ott ahol minden muló katasztrófa ellenére élő a remény, hogy az európai életforma krízisei nem végződhetnek spengleri megsemmisüléssel.

Ebben a ragyogó eszmei költeményben az »Európai« legjellemzőbb sajátága, hogy »szüntelenül és szükségkép szembehe-lyezkedik azzal, ami van, azáltal, hogy keresi, ami nincs, és hogy akár verejtékkel, akár a lángész ösztönével, de mindent csak azért teremt, hogy álmainak egyfelől a valóság hatalmát és határozottságát kölcsönözhesse, másfelől, hogy e valóságot oly növekvő változásoknak vesse alá, amelyek révén elérhesse álmait... Vannak álmok a nehézségi erő ellen és vannak a mozgás szabályai ellen, vannak amelyek a tér és mások, amelyek az idő ellen irányulnak. Vannak álmok, amelyek Mayer, mások, amelyek Carnot tételével küzdenek. Egyesek a fiziológiai törvényekkel, mások a népi ősi-ielleg fanatizmusával hadakoznak — ez utóbbiak közül valók a fiók egyenlőségének, az örök és egyetemes békének álmai... Mind ez álmok és megvalósítások közül a legtöbbet, a legmegle-őbbeket és a legtermékenyebbeket az emberiség egy kicsiny ré-sze hajtotta végre, a lakható földekhez képest igen kicsiny terü-leten: Európa volt e kiváltságos hely. Az európai ember, az euró-pai szellem e csodák végrehajtója.« »Vizsgáljuk meg e személyi-séget az emberiség egyszerűbb típusaihoz képest: valóságos ször-nyeteg. Emlékezetét túlságosan megterheli és ébrentartja. Vágyai rendkívültek, tudás és kincsek utáni szomjúsága határtalan. Mint-lyen legfőbbször olyan nemzet fia, mely valaha többé-kevésbé az egész világ ura volt s amely még ma is álmodik Cézáriáról, V. Károlyáról vagy Napoleonjáról, a lelkében szunnyadó »őv re-ménység és hánkódás mindig ébredésre készen állanak. Minthogy olyan korstagnak és kontinensnek gyermeke, mely megszólván minden téren annyi csodálatos találmánynak és annyi sikeres me-részségnek volt a szemtanúja, nincsen olyan tudományos hódítás vagy vállalkozás, amiről ne merne álmodozni. Káprázatos emlékek és határtalan remények rabja, s ha néha megtörténik, hogy horu-lítás fogja el, akarata ellen is felmerül az a gondolata, hogy a horulátás is nem egy kiváló művet hozott létre. Ahelyett, hogy elmerülne ebben a szellemi úrban, kétségbeeséséből is dalt fakaszt...«

A legragyogóbb francia szellemek egyike alkotta itt a maga képe a Homo Europäus típusát.

Nem ilyen csillogó bár a Valéry által alkototthoz hasonlóan nagyvonalu az a kép, melyet Wilhelm Pinder fest az európai em-berről:

»Ahol Nagy Károly birodalmának középpontja volt — olvas-suk »A nemzetek problémája Európa művészettörténetében« című rendkívül szellemes könyvében — körülbelül a Loire a Wesser és a Tiber között: itt hat ma is a legtermékenyebben Európa mű-

vészi teremtmő ereje, itt születtek és voltak tevékenyek legnagyobb művészeink. Ebben a körzetben fekszik Párizs és Firenze, Reims és Basel, Amsterdam és Augsburg, Antwerpen és Nürnberg, Brügge és Velence. A határvonal, persze, nem húzható meg élesen s Európának nincs ezzel vége. Nem feledjük el sem Spanyolországot, sem Skandináviát, sem nyugati Franciaországot, sem Délitáliát, sem Németország keleti vidékeit. De mégis nyilvánvaló, hogy e határvonalon túl a művészi teremtés ereje lassan hanyatlk — persze nem az egyesek teljesítményében és nem a szín alapkarakterében... Mert minden másfajta kulturával összehasonlítva van *egy európai nemzeti jellemvondás*, amelyet állandó tényezőnek tekinthetünk, bár még nem alakult ki teljesen... Kezdünk erre ráeszmélni, szörnyű politikai szétszaggatottságunk ellenére is... És miben nyilatkozik ez az »európai nemzeti jelleg?« Kétségtelenül valami sajátos, velünk született életérzésben, amely a »döntő« egyéniségek által: Európa művészei és gondolkodói által egészen egyedül, ezt a földrészt jellemző műremekeket alkot s mely Gaguin például arra kényszeríté, hogy a primitivekről, Európa iránti utálatában is, tiszta európai módra fesse képeit... S ez életérzés az Európai örök gondiának történeti formában nyilatkozik: *az öntudatában, hogy függünk és feltételezettek vagyunk, s a kívánságában, hogy ne legyünk azok...* Az »európai hátorság« ez, mely Michelangelo szonettjeiben épugy kifejezésre jut, mint későbbi műveiben...»

III.

Mindakét »Európai«-nak van egy nagy fogyatékosága: merész vonásokkal rajzolt portréink tulságos messzire tekint a jelen kérdései és vágyai, kis kívánságai és kínzó zürzavara felett. Pheidias alkotta így a maga isteni szobrai, míg a görög élet minden napján bőrcserző vargák politizáltak és ítélkeztek Szokratész felett.

Ne legyünk illúziók rabjai: A mai Európait — alig egy-két tíz- vagy százezrelék kivételével — nem érdeklik a szellem és a művészet problémái. A mai Európai kérdése a kenyér, vágya a nő vagy a férfi, szórakozása a jazz, a mozi, a sport, irodalma a detektívregény, jobb esetben a Huxleyi fitor, s csodálatának egyetlen tárgya a technika: az autó, a repülőgép, a rádió... A mai Európai uralkodó típusa a lelki életére lassan éledő *lőmegember*, akinek mitsem jelentenek a mult hagyományos szépségei és metafizikai igazságai: a »soffőr«, a »technizált primitív« (Keyserling) — *az a primitív, akinek már nincsenek szellemei*, hogy a közönségi élet fegyelmét, mint isteni parancsot kényszerítsék önző, centrifugális ösztönökkel terhes énjére.

A soffőr-típus e mai teljes metafizikátlansága és etikátlansága igazában azonban csak lelki védekezés, lelki visszahatás. Mert a soffőr, abban a mértékben, ahogy éled lelki világa, ahogy gondolkodó lényé válik, autójával, Diesel motorjával és öllámpás világvevőjével épugy sűrű és nehéz titkok elé kerül, akár a katakombák első keresztényje vagy a középkori székesegyházak építői

— azzal a különbséggel mégis, hogy számára a »végső kérdésekre« még nincs felelet, hogy az ő technikai megoldásokhoz szokott intelligenciája nem érzi már a régi, évezredek öntudatlanságában kialakult s a technikátlan és tehetetlen ember számára megnyugtató jelentő menekülést és áhitatot. Épp mert új, átszellemült és áttelekesült éleformák még nem születtek számára, írja róla Keyserling valahol, csak a »primordiális«, az elsődleges életnyilvánulások érdeklik. A lélek mely ismerője merné mégis állítani, hogy nem keresi a lelkesülést, az új áhitatot: hogy megingott és új támaszpontok után kutató szelleme egyáltalán nem ismeri a valóságos érzésnek azt a lényegét, amit az újidealizmus egyik kiváló képviselője: az olasz Giovanni Gentile úgy jellemez, hogy az az egyes ember végtelen semmiségének s a megoldásra *kész* feladatok végtelen sokaságának érzete... che fa sentire all'uomo il nulla che egli è, e il tutto che può essere a fare, se vuole... Igen, a soffrì finta látszat: a lélek mély és kielégítetlen érdeklődését eltakaró, csaknem öntudatlan reflex-mozdulat: Azért, mert nem adtok, nem kapok újat, hiszem, vagy legalábbis mutatom, hogy hiszem, hogy nincs is szükségem a lelkesülésre, hogy tán lelkem sincs csak érzékeim, és nem vagyok hajlandó más igazságot is elismerni, csak a technikait: azt ami az érzékeimmel felfogható... Azért épp, mert a lelkem legmélyén úgy érzem, hogy minden megingott s a körülöttem levő világ gyökerében erkölcstelen, menekülők az anyag ősi és megingathatatlan erkölcséhez és tapsolok a bohócnak, aki mindent és mindenkit kifiguráz... Próbálnátok meg azonban csak egyszer is az igazi, a valóságos, a nagy feleletet: az én *technikai világomhoz illő, a rá épülő, a vele kongruens metafizikát...*

A »soffőr«, persze, mindezt nem tudja még. De *kész* a lelke a megoldásra.

Hort Dezső

IRODALMI SZEMLE:

K ö n y v e k

*Vargáné Börcsök Erzsébet: Eszter
(Regény)*

Szép Ernő némely írását, mintegy használati utasításul, a következő jellemzéssel látja el: (*»Bizalmas«*.) Ez a használati utasítása Börcsök Erzsébet regényének is. A könyv címe egy bezárt ajtó, amelyben a kulcsot is benne hagyták s első pillanattól nyilvánvaló, hogy Eszter és Erzsébet egy és ugyanazon személy. Az író nő ismeri gyengéit és ez a felismerése erényévé válik abban a pillanatban, amint leszámol vele. Nincs benne például semmi a nagyok, a hódítók, az írás tirannusainak ellenállhatatlanságából s a hatás, amelyet az olvasóra gyakorol, nem megfellebbezhetetlen kényszer. De ösztönös magatartásában mégis van valami rokonszenvesen megvesztegető, amellyel megnyer bennünket. Az olvasó itt nem pusztán olvasó, hanem meghitt ismerős, családtag, aki betekintést nyerhet az író nő legszemélyesebb lelkivilágába. A Karinthy-féle meghatározással: »Amit nem mondhatott el senkinek, azt mondja el itt mindenkinek.« Exhícionista, olykor már-már a szó heges, pathológikus értelmében. Mint az élet elkárhozottja nyul a megváltó toll után és keres feloldozást az írásban, az átok alól, mely egy leélt élet súlyával terheli. Ez az írás: egy emberi élet követelrovata. Amióta él, mindig vesztesként állott az élet megpróbáltatásai közepette. Életét súlyos vádnak érzi, a bűntudat és rossz lelkiismeret

kényszerével. Mindig üldözöttnek érezte magát, mindig menekült valami elől és most, miután ez a hajsza felőrölte az idegeit, az akaraterejét, a végső összeroppanás határán, végkép sarokbaszorítva és kifulladásra megáll. Próbál szembenézni a rémmel, megküzdeni és leszámolni vele. Ezért írása úgy hat ránk, mint valami esküdtszéki tárgyalás, amelyben az író nő önmagát ülteti a vádlottak padjára. Beszámolója az életéről megható, őszinteségében és töredelmességében emelkedett megnyilatkozása a női léleknek.

A fogalmazás és szerkesztés meglehetősen gyarló, pongyola. Vannak fejezetei, amelyeket szerencsés kézzel fog meg, másutt ismét cserbenhagyja az ihlet és kényszerdedtetten hat. Az író nőnek nincs érzéke a koncepció szempontjából lényeges és lényegtelen megítéléséhez. El-eltevé az uton, célt- és irányítvesztve botorkál össze-vissza, míg nagy kerülővel ismét rátalál a mondanivalójára. Az írás melegségére el kell mondanunk, hogy az eredetileg nem íródott regénynek, hanem az író nő különböző időközökben megírt és szétszórta megjelent önálló elbeszéléseiből fűződött egybe s ott, ahol a hézagokat ki kellett töltenie, a régi élmény emlék-ingercéi már nem hatottak rá eléggé megtermékenyítőleg. Mindezekről eltékvé a regény feltétlen nyeresége eseményekben oly szegény irodalmunknak.

Kisbéry János

Asztalos István:

ELMONDJA JÁNOS

(Regény. Erdélyi Szépmíves Céh,
Kolozsvár, 1939.)

Az új magyar irodalomnak az utolsó pár évben kétségtelenül egyik figyelemreméltó jelensége, hogy a falu alsó rétegének valóságábrázolását szolgáltatta meg. A szelléreknek, tanyai cselédeknek és a faluvégek sáros kunyhóiban tengődő nincstelen szegényeknek azt a szomorú világát, melyen éppen úgy nem lehet segíteni, mint a többi, hasonló sorsú milliókn. De íróik legalább közvetlen tapasztalati élményeket, sokszor valósággal társadalomrajzi anyagot juttattak az olvasóhoz. Ilyen új könyv *Asztalos Istváné* is, akinek erdélyien ízes, szép magyar nyelven megírt regénye, az »*Elmondja János*«, egy szegény sorban tengődő falusi temetőcsősz sorsát mondja el. Amíg János a düledező, temetői kunyhóig és a szomorú sirgödrök ásásáig eljutott, tulajdonképpen mindig szűkösködött, szenvedett. Volt alkalmi napszámos, kocsis, falusi pásztor, levélhordó, favágó és utépítő munkás. Ezekben a legtöbbször valóban véletlenül hozzájutott foglalkozásokban, saját bőrén és a körülötte megmutatkozó, sötét világa megannyi jelenségén át csak azt tapasztalhatta, hogy a szegény ember sorsa bizony nehéz és szomorú.

Az erdélyi magyar irodalomban ez a könyv pillanatnyilag valóban egyedülálló. Tiszta kikristályosodása annak a falusi, társadalmi realizmusnak, amely a nehéz erdélyi kisebbségi sorson is túl, témáinál és beállításánál fogva, bizonyára mindenfelé figyelmet kelt. Tamási Áronnak is vannak ilyen tárgyú nagyobb elbeszélései. Legtöbb regé-

nyében konkrétan kifejezésre is jut a jobb, a szebb életre való vágyódás. De míg a balladás neveltségű, a népművészet lelkéből fakadt, góbésan üde írásaiban hősiesen röpködő lelkének enyhe nosztalgiája, színeket bontogató melankóliája népi idillbe olvad, addig Asztalos Istvánnak nincs irodalmi célkitűzése, még csak írói módszere sem. A könyvet János mondja el, az elhalt anyja és az árendás házban maradt, csordát legeltető apja mellől elszakadt egykori béreslegényke, aki egy egész életet tölt el csipp-csupp munkában, hol itt, hol ott. Amikor vele szenvedő édesapját is eltemeti és dolgos asszonyával újra visszaköltözik a városba, ahol valaha vak koldus kéregetőjeként, szemeteskoszik csengetyűseként tengődött, már szinte megelégedetten tekint vissza csavargó életére, ami a düledező temetőcsősz házból ért véget.

Isten háta mögötti, mindig beárvétkolt egü, szomorú falvakban és tülekedő városokban pereget ez az élet, amely tulajdonképpen nem is Jánosé, hanem azoké a Jánosoké, akik már erőteljes, fiatal izmaikkal munkanélküliek lesznek és soha sem tudnak elfogadható életkörülmények közé jutni. Ez az élet nem is ad alapos társadalmi vagy lelki elemzést. Nem mutat a falu legelkéig s a város zajos világának mélyére sem világít. Történeteiben és összeköttetéseiben azonban annyi az ősiség, az egyszerűség, a valódi levegő, hogy az erdélyi magyar irodalmi megvilágításnak egészen új és különálló értéke. Igaz, hogy a magyar valóságirodalomnak sok olyan tartozéka — így Szirbuiné, aavasasszony, vagy a falusi szektások imagyületeketei — ragadt hozzá, amúgy látszik, már el sem marad azokból a faluregényekből.

amelyek az igazi realizmus hangját szóltatják meg. De még ezekkel a nagyon ismert motívumokkal is meg tudja örökíteni azt a világot, amelyet mások bonyolult utalásokkal és megfigyeléseknek ezernyi jegyzetével is alig tudnak megközelíteni. Asztalos Istvánnál mindez tisztán, önkéntelenül, szinte szüzi frissességgel jelenkezik. A megmutatás minden szándékossága vagy társadalmi utalása nélkül. Mintha azt mondaná: »Itt egy szegény, nyomorgó ember élete. Ha nagyon sok embernek megy is rosszul, nézz ebbe az életbe. Nem akarok sem nyugtalanítani, sem befolyásolni. Csak éppen azt mondom: ez is Élet!

Kázmér Ernő

Martin Gumpert:

DUNANT

(A Vörös-Kereszt regénye.
»Pantheon«, 1939.)

A legújabb lexikonok már csak körülbelül így emlékeznek meg róla: »Dunant Henri (1828—1910) svájci filantrop, a Vörös-Kereszt egyik megalapítója. 1901-ben a Nobel-békedíjat kapta.« Azt hisszük, még néhány mondatot megérdemelt volna. Legalább is annyit, mint amennyit a múlt század több nagy államjogi intézményének, így az általános védkötelezettségnek és az általános szavazati jog előharcosainak ismertetésére fordítottak. Igaz, a nagy emberek szerepének megítélése sokszor nem is tartozik sem a lexikonokra, sem a történelembölcseletre. De a történelem fordultai és a világ mai arculata, most sem egyéb a néhány száz zseninek agykörgében végbemenő idegsejtjüketnél. Henri Dunantnak, a genfi

patricius család fiának a heideni szegényház kis cellájában végződő élete is több volt az egyszerű, egyéni életnél. Aki élete külső eseményeinek felvázolásánál csupán küzdelmeire, szaladgálására, Európa valamennyi uralkodójánál és számottevő nagyságánál kopogtató lázas, sokszor már-már erőszakos közbenjárásaira utalna, az valóban nem tudná velünk megértetni, hogy egy ma már szinte természetes, magától értetődő intézmény létrejöttéért — mint a világszerte jelentős munkát végző Vörös-Kereszt — évtizedekig kellett küzdenie.

Martin Gumpert — az író nevét most halljuk először — nem írt Dunant-életrajzot, hanem a dunanti gondolatnak történelmi fejlődését, s a XIX. század második felének európai történelmét és eseményeit azon nagy emberek személye köré csoportosította, akik az akkori világszinpadnak döntő szereplői voltak. Megpróbálta a tökéletes történetírásnak modern, szinte a freudi lélektan vizsgálódásából adódó azt a manierját is, amely szerint tulajdonképpen nincs történelem, csupán a hatalomig jutott emberek tetteiben megnyilvánuló epizódok. Aki tehát történelmet ír, annak ne is legyen más elgondolása, mint a tervbe vett időszak eseményeit a kor társadalmából kimagasló egyéniségeinek életéből, tetteiből kibányásznia. Ha ez a módszer — sokszáz apró portré árán — sikerül, akkor tisztán áll előttünk az a történelem, amit ha többször bűnösen és vérengzően is, de mindig csak emberek csinálnak. Dunant a tiszta, gyermeki lelkűek típusából való. Amíg véletlenül nem csöppent a solferinói csata véres színhelyére, addig üzletfeleivel bibelődött, s a társadalmi segítségnek azzal a gyermektel, a mai vendéglői asztaltársaságokra emlé-

kezető módján, amire tulajdonképpen szülővárosának, Genének kálvini jámborsága és Rousseau-nak a természetijgról való tanítása kötelezte. A solferinói csata tizennégyezer sebesültje körül forgolódo három orvos látványa ténitette el a bankár és a vállalkozó főképenes jőzan magatartásától. Ennek a kitörölhetetlen, szörnyű képnék örök kísértése szakította meg nyárspolgári életének tompaságát s készítette rá, hogy egy világot átfogó és a háboru intézményét valósággal ellenőrző világsservezetet alakítson. Mert a genfi Népiöléti Társaság öttagu bizottságának 1863 február 7-i ülése örök időkre a XIX. század egyik legszebb ténykedése marad. Öt magánember, hivatali suly és állami megbizás nélkül, a Dunant gondolataiból formát öltő világvállalkozásba kezdett és azt sikeresen végre is hajtotta, a nélkül, hogy kora szövevényes politikai érdekeibe vagy államainak eszmei irányvonalába bonyolódott volna. Igaza van Gumpertnek, amikor azt írja, hogy Genf másik nagy intézményének, az 1918. évi Népszöveleségnek zavaros küldetése máig sem adott annyi, mint amennyi az öt magánember emberséges gondolatából fakadt.

Gumpert a mult század második felének történelmi, gazdasági, kulturális eseményeibe, a világsszínpad főszereplőinek cselekedeteibe szővi a szegényes, kis Dunant szomorú életét és menekülni akarását. Volt idő, amikor templomi szószékéről úgy mondták ki a nevét, mint a szentekét, holott akkor a saját sulyától megijedő Dunant évekig elfelejtve merül el párisi külvárosi élete nyomorúságába. Dunant, a hajdani bankár kolduséletbe zuhant, krajácáros cipők és tintával feketített ruhák nyomorúságába, pályaudva-

rok várótermeibe, hogy kialudhasa kőborgó napjai fáradalmát. Pénz nélkül fog hozzá másik nagy gondolatának megvalósításához, a szellem és a lélek megszervezését célzó »Nemzeti Világkönyvtár«-hoz, amely minden időknék tudományos és irodalmi mesterműveit mindenki számára hozzáférhetővé kívánja tenni. A terv sok országban meg is valósult, de Dunant sorsa az éveknek vad áradatában cél és munka nélkül hömpölygött tovább, a heideni szegényház cellájáig, amit tizen-nyolc hosszú évig, haláláig nem is hagyott el többé. Földi adósságát kiegyenlítve, az égi találkozást várta s világos, fehérre meszelt cellájában könyvek közé préselve, most már szenvedés és keserűség nélkül látja nagy műve sikerét, amelyből mások élösködnek.

Az elhagyatottság és a nemtörődömség után jön az elégtétel, az, ami oly kevés tragikus és szenvedő nagy ember utolsó éveit szírványozza be. Már a nagy európaiak között emlegetik, Zola, Tolsztoj, Anatole France és a tudomány utörői: Hertz, Pasteur, Kohe és Darwin mellett és a Nobel-alapítvány első békédíját a hetvenkilencéves Frédéric Passy, a »Francia békeunio« és a 73 éves Henry Dunant kapja, aki a díjat az utolsó fillérig jótékonsági intézménynek között osztja szét. Így él tovább a szegényházban, hosszú fehér szakállal, szelid tekintettel, élénkölő meleg szeretettel minden jó iránt. H'szen feladatát, amit maga elé tűzött, még ifju korában, elvégezte. S ez a feladat csak annyi volt: megmutatni a háboruban is megvalósítható béke lehetőségének gondolatát és módját, a mai szellemi és erkölcsi feltételek mellett, tehát a jelenlegi társadalom minden hibájának, előítéletének és embertelen

eszmévilágának keretén belül. Segíteni a hadbavonulókon, a sebesültekben s a teljes semlegesség Vörös-Keresztjének idealizmusával a szívekben úgy jelenni meg, mint az emberiség fölüyes és nagy tanító mestere. A nagyon is ember Dunant, aki mert maga is békés ember volt, nem ismert ellenséget, csak a mások ostobaságáért s a bűnös társadalom összeültközéseért szenvedő, vérző embertestvért. S mielőtt még világművének szerény követőit újabb háborúba szólítják, 1910-ben minden- és mindenkivel megbékélve, örök pihenőre tér.

Martin Gampert könyve Dunant-ról Európa múlt százada második felének egyéni módszerekkel, megvesztegetően egyéni modorral megírt szellemtörténete. Művészi, irodalmi alkotás. Méltó nagy mesteréhez, Stefan Zweighez, akinek regényes nemességét és előkelő publicisztikáját hűséggel követi. Bár or és okos író is, aki nem vitatkozik, hanem tisztán és világosan mondja ki a történelemről és a történelem nagy aktorairól. *Juhász* Vilmos értékes fordítása a ma aktualitásában különösen figyelemreméltó és tanulságos könyvet élvezetes olvasmánnyá teszi.

Kázmér Ernő

VI. *Velmár-Jankovity:*

POGLED S KALEMEGDANA

(Kilátás a Kalemegdánról. — Tanulmány. Gregority, Beograd)

Az író, az új jugoszláv irodalomnak ahhoz a nemzedékéhez tartozik, amely a gondolat erejével teremtetett magának létjogot. Az előttejárók önkínzó, tépelődő hangulatokra és a lélek érzelmességére

voltak büszkék. A legszívesebben mindig belsőtől fűtött mámorral nézték a világot, VI. *Velmár-Jankovity* novelláinak, regényének és színpadi műveinek nyersanyaga mindig a mai, a tudatos és az izgalmakat váró ember. Képei, történései mögött szilárd és világos, egyéni bölcséleti világnézete áll, amely sokszor diagnózis is. Amit eddig írt, az az Európaszerte egyre szaporodó válság-irodalomnak délkelet-európai kicsendülése. Mindig a szellemi ember érzékenységgel áll a küzdelemben és ha a világ, a társadalom, az ember ügyét, baját a cselekvéstől való távolmaradás attitűdjével vizsgálja is, politikusi elzárkózásában van valami abból a magasrendűségből, ami a hétköznapiok lázát a szellem örök forrásai és az emberi lélek tisztasága felé szeretné irányítani. Még emlékeztetünkben van a »Szretya A. D.« (Szerencse r. t.) és a »Drzsávní neprijatelj broj 3« (Hármas számú közellenség) című modern komédiája. Az elsőben a társadalmi különbségek teljes ki egyenlítődése és a technikának, tudománynak és a vallásnak az új ember boldogulására irányuló együttműködése a probléma, míg a másik egy tudós küzdelme az elfajult politikával, hamis társadalmi berendezéssel szemben, mely harcban természetesen a laboratoriuma lombikjai között a tiszta erkölcsvilágot megváltó eszméjébe fogódzó naív tudósnak el kell pusztulnia. Ezek a modern társadalmi komédiák azonban nem könyvszagu utópiákat, diktátor-sémákat hoztak a színpadra, hanem élő valóságukkal a mindnyájunk belsajétén élő kulturális és erkölcsi meg hasonlást vetítették a néző elé. A modern színpadra azt a vígjátéki formát építette, amely szatirikusságában is kemény ítéletet mond, semmivel sem enyhébbet, mint például a drá-

ma. Kitünő jellemrajzoló és cselekvényeinek alakjait sokszor gunyrajzzal vázolja, azaz a torzító hajlammal, amelynek forrása: a könyörtelen és tiszta logika.

Most megjelent új könyvében az esszéista mutatkozik be, gondolkodásának azzal a kellemes és fejelemzett mértéktartásával, ami minden munkájának legfőbb jellemzője. A mű tulajdonképpen városkép, karakterológia és történelmi vészszapillatás is. Ha műfaját még pontosabban akarnám megjelölni: az 1804—1939 közötti Beográdnak és a százharmincöt év beográdi típusának lelki és szellemi rajza. A könyvet szép, érzelmes kép vezeti be. Az író a Kalemegdanon áll s Délkelet Európának ezen a legtöbb vértálatta talpalatnyi magaslatán valóóságos szellemi anketot csinál Beográdról és Beográdnak Európához való viszonyáról. A hódító törökök ezt a magaslatot a töprengés, a gondolatokba merülés hegyének nevezték s az író délszláv lelkefinom érzékenységgel, tökéletes szociológiai, történelmi tudásával elmélyedve szemléli azt az eléje táruló városképet, amely már túlnőtt a történelem és a költői jelképek világán és a valósnak, a könyörtelen életnek hatalmas, lendítő központja lett. Az ősi város valóban kilépett a vérozőnők századaiból. A vasárnapi séták verőfényében járva ezt a napról-napra kiterjedőbb körregeteget, az író úgy látja, mintha idegen városokba tévedt volna. Minden városrésznek más képe van s a meghitt, kedves, regényes szomszédiviszony is megszűnt. A végtelenbe szaladó körutakon idegenek csatafolgnak. Beográd az átmenet világvárosa lett. A múlt század polgáriassodása kiesésének anyagi és lelki folyamatát gyorsítja most meg az iparosodás, a tőkésedés és a dagodásra való ösztönös vágy. Az

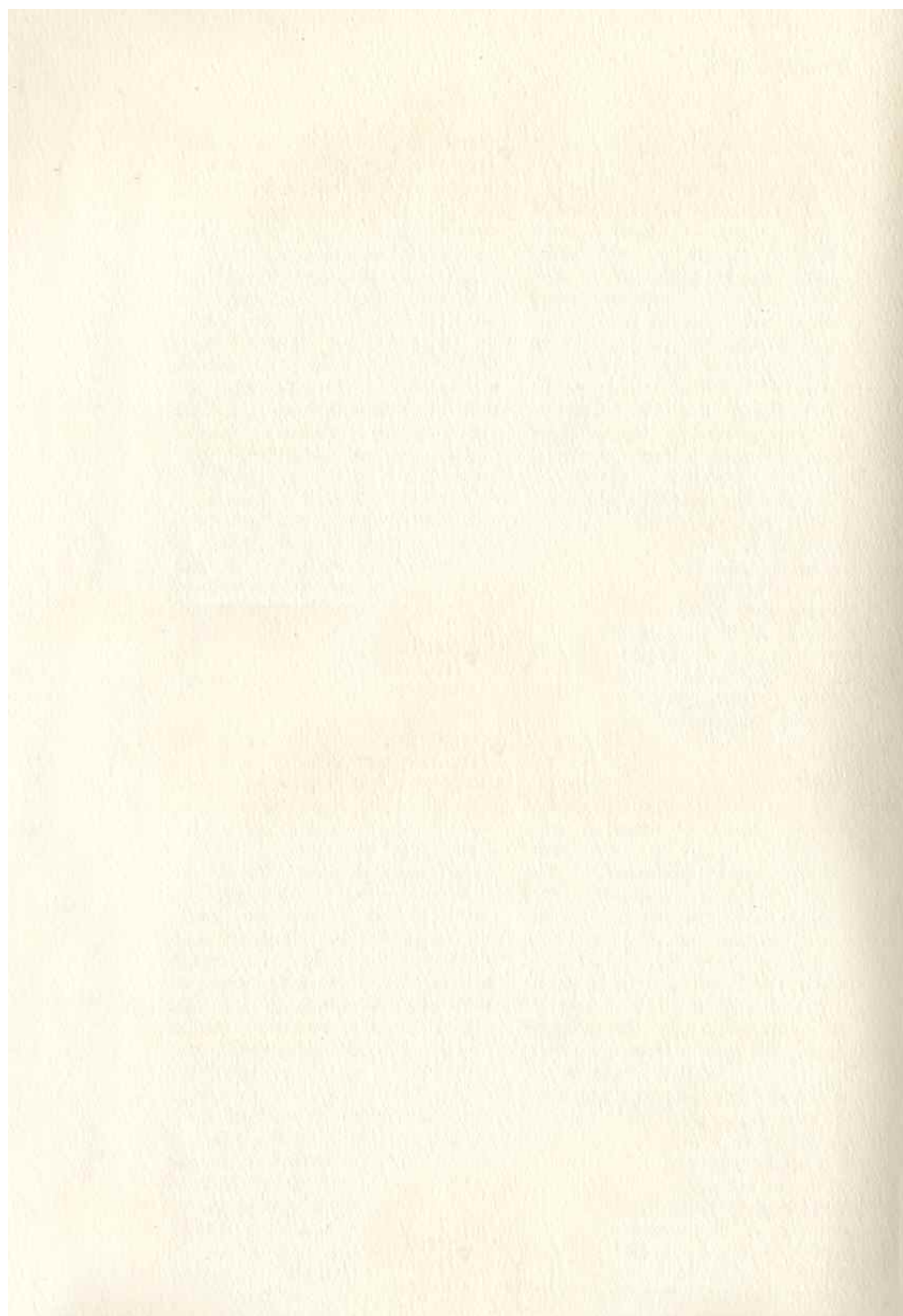
európai láthatáron is tullató embertípus még hiányzik — mondja az író — és valóban merészen érdekes az az állítása, hogy itt még a világháborút is másképpen látták. Ezért nincs szerb Barbusse vagy Remarque, csak néhány hűséges hadinapló és pár, érzelmes szép vers a háboru szenvedéseiről. »A Balkán legkevésbé Európa.« A »Homo europaeus« a Cézárok és az Apostolok Rómájából, a latin áhitatból, a katholicizmusból és a rómeszansz klasszicizmusából kristályosodott ki, míg a balkáni lélek, Kelet szemlélődésében, Bizánc és a török hatása alatt formálódott. Ez választja el a bécsi-pesti szellemi befolyást még tartó szlovén-horvát néptestvérektől is. A szerb szuverénítés alig pár emberöltőt tesz ki és míg más felszabaduló népet tárt karokkal, magasabbrendű kulturát tartalékolat nemzettestek vártak, addig a szlovén-horvát nép környezeti életformája a sajátóságos balkáni jellemet nem nem tudta nyugatívvá hangolni. A szerb lélek különben is sok csalódás emlékéit őrizi és az ősi, történelmi képzeteket a sorsával sokat labdázó nagyhatalmak politikai játéka is erősítette. Pedig nincs benne xenophobia, de figyelemreméltó, hogy az egyházhoz való viszonyát a nemzeti lélek és a nemzeti erő védelme jellemzi. A pravoszláv templom Szent Száva háza, minden idő és minden uralom alatt is, a szerbség mentsvára.

A városkép és a történelmi szemlélődés anyagán át, az író lélektani feladatokra és célkitűzésekre tér át. Úgy látja, hogy Beográd és a beográdi lélek válaszuton áll, a tarka, kaleidoszkopszerű életnek azon a pontján, amelyet egy nagyobb földrajzi területről a fővárosba özőnlők sokrétűsége alakít ki. A beográdi ember — az író lenyűgöző modoru, magyszerű okfejtéseit próbálom itt

tömören összefogni — még önmagáért és önmagában van. Nem hordozza a közösség felelősségérzetét, de nem is tudja magát attól függetleníteni, mert léte és értelmét kockáztatná. A közösségbe való rendeltetés életformájához azonban szeretet, rokonszenv, érzelmi összhangosság szükséges, ami bizonyos közös vonások tudatosságában jelentkezik. Ezt azelőtt a szabadság vágyának nagyszerű kollektivitása adta, míg ma a felszabadulás utáni időknek gazdasági, szellemi és politikai kiaknázhatósága az életforma. Ebben az állandó feszültségben folyik ma a beográdi közösség és az egyén élete is, amely már nem is annyira szerb és nem is annyira beográdi. Valóban választvon van az életforma s míg végül a tulajdonképeni útra kanyarodik, a Kalemegdan dombja, a gondolkodás hegye és a hagyományoknak nagy történelmi iskolája megtanítja a szemlélődőt az önvizsgáló büntudat érzésére, hogy figyelni tudjon egy másik érzésre is. Ez az érzés az, hogy a Duma partján áll. Az ősi folyó mentén, amely Nyugatról árad

ide és a föléje hajló arc tükörképé: viszi tovább a Fekete-tenger felé. Műveltségi anyaga, amelyet Vl. Velmar-Jankovity ebben az új könyvében egyszerű és világos mondatokba fűz, a legjobb iskolából való. A legtisztább francia gondolkodás okfejtése és a nagy Cvijity balkáni antropogeográfiája egyesül benne, egy erős, éles szemnek egyéni vizsgálódásával. S milyen fegyelmet ez a vizsgálódás! Sehol egy szeszélyes ötlet, egy megtámadható képzettársítás. Tudatában van felelősségérzetének s tudja, hogy megfigyeléseinek erősségét külön kell választani mindattól, ami a mai idők salakja. Ezért távol van mindattól, ami hétköznapi. A hétköznapi nem természetes légköre. Könyve is komolyabb, tájékoztatóbb és maradandóbb, mint amilyennek mutatja magát. Ez nagy erény. A tartózkodás és a vallomás vágya forr össze benne azzá a tartózkodó, sokszor elegáns okfejtéssé, amely a kivételes szellem embereinek tulajdonsága.

Kázmér Ernő

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásaik azt indokoltta teszik.

1939. Október

KALANGYA

10. Szám

Odgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ IMRE

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Sečerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar